

**«ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫНДАҒЫ ІЗГІ АДАМ,
ҚАЙЫРЫМДЫ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ЭТИКА»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция баяндамаларының
ТЕЗИСТЕРІ**

Алматы, 24 қазан 2023 жыл

خلاصه مقالات همایش بین المللی علمی و کاربردی:
«انسان خیرخواه، جامعه خیرخواه
و اخلاق امروز در میراث فارابی»

چکیده ها

۲۴ اکتبر سال ۲۰۲۳، آلماتی

ABSTRACTS

of reports of the International Scientific
and Practical Conference

**«THE VIRTUOUS MAN, BENEVOLENT SOCIETY
AND MODERN ETHICS IN THE LEGACY OF AL-FARABI»**

Almaty, October 24, 2023

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ИРАН ИСЛАМ РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ
ИИР ФМ МӘДЕНИЕТТАНУ, ҚОҒАМТАНУ
ЖӘНЕ ӨРКЕНИЕТТАНУ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ
ИИР МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ИСЛАМДЫҚ БАЙЛАНЫСТАР ҰЙЫМЫ
ИРАН ИСЛАМ РЕСПУБЛИКАСЫ БАС КОНСУЛДЫҒЫ

**«ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫНДАҒЫ ІЗГІ АДАМ, ҚАЙЫРЫМДЫ
ҚОҒАМ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ЭТИКА» атты халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференция баяндамаларының
ТЕЗИСТЕРІ**

Алматы, 24 қазан 2023 жыл

وزارت علوم و آموزش عالی جمهوری قزاقستان
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه ملی فارابی قزاقستان
پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی جمهوری اسلامی ایران
سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی جمهوری اسلامی ایران
سرکنسولگری جمهوری اسلامی ایران در آلماتی

خلاصه مقالات همایش بین المللی علمی و کاربردی:
«انسان خیرخواه، جامعه خیرخواه و اخلاق امروز در
میراث فارابی»
چکیده ها

24 اکتبر سال 2023، آلماتی

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
MINISTRY OF SCIENCE OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY
RESEARCH INSTITUTE FOR CULTURAL,
SOCIAL AND CIVILIZATION STUDIES OF THE MINISTRY
OF SCIENCE OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN
ISLAMIC CULTURE AND RELATIONS ORGANIZATION
OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN
CONSULATE GENERAL OF THE REPUBLIC OF IRAN

**Abstracts of reports of the International Scientific and Practical
Conference «THE VIRTUOUS MAN, BENEVOLENT SOCIETY
AND MODERN ETHICS IN THE LEGACY OF AL-FARABI»**

Almaty, October 24, 2023

Жалпы редакциясын басқарған:

Ж.Қ. Түймебаев

Head of the General Editorial Office:

Zh.K. Tuimebayev

Редакция алқасы:

Б.Б. Мейрбаев, Х. Ағазаде, А.Д. Құрманалиева, М.Р. Балтымова

Editorial board:

B. Meirbayev, H. Agazade, A. Kurmanaliyeva, M. Baltymova

«Әл-Фараби мұрасындағы ізгі адам, қайырымды қоғам және заманауи этика» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция баяндамаларының тезистері = Abstracts of reports of the International scientific and practical conference «The virtuous man, benevolent society and modern ethics in the heritage of Al-Farabi». – Алматы: Smart University Press, 2023. – 55 б.

Жинақта «Әл-Фараби мұрасындағы ізгі адам, қайырымды қоғам және заманауи этика» тақырыбында өткізілген халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияда көтерілген Әбу Насыр әл-Фараби мен мұсылман ойшылдарының мұрасындағы ізгі адам, әл-Фараби мұрасындағы этика ілімі мен моральдық ізгіліктер, бақытқа жетудегі этикалық ұстанымдар, қайырымды қала қоғамының заманауи парадигмалары мен тұрақтылық құндылығы, тіл философиясы мен философия тілі және дәстүрлер мен әлеуметтік құндылықтарды сақтаудағы моральдың рөлі, жаһандану аясындағы Қазақстан мен Иран қоғамындағы тұлғаның жаңа сапасы мен құндылықтық бағдарларының өзгерісі мәселелері талқыланған баяндамалар енгізілген.

Жинақ ғалымдарға, зерттеушілерге, оқытушыларға, докторанттарға, магистранттарға, студенттерге арналған.

The collection includes reports presented in the International scientific and practical conference «The virtuous man, benevolent society and modern ethics in the heritage of Al-Farabi» which discussed the issues of the virtuous man in the legacy of Abu Nasir Al-Farabi and Muslim thinkers, the doctrine of ethics and moral virtues in the legacy of Al-Farabi, ethical principles in achieving happiness, modern paradigms and the value of stability of a virtuous city society, the philosophy of language and the language of philosophy and the role of morality in preserving traditions and social values, the issues of changes in the new quality and value orientations of the personality in the Society of Kazakhstan and Iran in the context of globalization.

The collection is intended for scientists, researchers, lecturers, doctoral students, undergraduates, students.

© Конференция баяндамаларының тезистері, 2023

© Abstracts of conference reports, 2023

2022 жылғы 19 маусымда Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Иранға ресми сапары барысында Иран Ислам Республикасының Президенті Ибрахим Раисимен кездесіп, мемлекеттер басшыларының қатысуымен ресми делегациялардың мүшелері Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрлігі мен Иран Ислам Республикасы Мәдениет және исламдық бағдар министрлігі арасындағы 2022-2025 жылдарға арналған мәдени алмасу бағдарламасына қол қойды.

Қазақстан Президенті Иран мен Қазақстан арасындағы тарихи және мәдени әріптестікті терең деп атады және Ислам революциясының мәртебелі жетекшісі Аятолла Хаменеидің Фарабитану бойынша ғылыми комитет құру туралы ұсынысын құптады. Аятолла Хаменеи сонымен қатар Иран мен Қазақстан арасындағы мәдени ынтымақтастықты кеңейтуді маңызды деп атап, Иранда мыңдаған жылдар бойы зерттеліп келе жатқан Ислам философы және қазақ тектес ғалым ретінде әл-Фараби мәдени ынтымақтастықтың негізі бола алатынын айтты.

2023 жылғы 24 қазанда ҚР ҒЖБМ Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ және ИИР Ғылым министрлігінің мәдениеттану, қоғамтану және өркениеттану ғылыми-зерттеу институты, ИИР мәдениет және исламдық байланыстар ұйымы, ИИР Бас консулдығының бірлесе ұйымдастыруымен өткізілетін «Әл-Фараби мұрасын»

дағы ізгі адам, қайырымды қоғам және заманауи этика» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция осы бағдарлама бойынша ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтың тапсырмаларының аясындағы шаралардың бірі болып отыр.

Қазіргі таңда әл-Фарабидің ғылыми мұраларына байланысты зерттеулер, оның философиялық, логикалық, әлеуметтік-этикалық көзқарастарының көптеген мәселелері отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылуда. Әл-Фараби мұрасы шын мәнінде әртүрлі өркениеттер мен елдерді жақындастыру үшін орасан зор құндылығы бар маңызды мәдени және зияткерлік мұра болып есептеледі. Ол әртүрлі ұлттар мен мәдениеттер арасындағы бірлік, өзара түсіністік және білім алмасу үшін мәңгілік алаң ретінде қызмет етеді. Әл-Фарабидің философияға, ғылымға және басқа салаларға қосқан үлесі мәдениетаралық түсіністік пен ынтымақтастықтың маңыздылығын көрсете отырып, әртүрлі мәдениеттер арасындағы ынтымақтастықты дамытады. Ғылыми-тәжірибелік конференцияға Иран, Ресей, Үндістан, Өзбекстан және Қазақстан делегациялары қатысады. Бұл халықаралық іс-шара әл-Фараби идеяларының жаһандық маңыздылығын және оның шығармашылығының тұрақты әсерін көрсетпек, ғылыми шараға қатысушылар әл-Фараби мұра еткен бай мәдени және интеллектуалды қазынаны зерттеу және атап өту үшін бірігіп, ойшылдың мол мұрасын халықаралық диалог пен ынтымақтастықты ілгерілетуде берік тұғыр ретінде негіздеуді мақсат етеді.

Әл-Фараби мұрасы халықтарды, әртүрлі мәдениеттер мен өркениеттерді ортақтастыратын білім мен даналықтың қайнар көзі ретінде өзектілігі өшпей, бүгінгі күннің де сұранысына айналуы. Осыған орай университетіміздегі Халықаралық әл-Фараби орталығының ғалымдары ұлы ғұлама Әбу Насыр әл-Фарабидің ілімі мен еңбектерін жан-жақты зерттеуге арналған 2023-2025 жылдары арасында Қазақстан-Иран бірлескен үш жылдық мемлекеттік жобасының жұмысына қатысуда. Осы жоба аясында ғалымдар жұмыс тобының құрамына еніп, қолжазбаларды оқу, аудару және зерттеу жұмыстарын бастады. Сонымен қатар, философия және саясаттану факультетінің ғалымдары «Әл-Фараби мен түркі ғұламаларының мұрасындағы ізгі адам: компаративистік дискурс», «Әбу Насыр әл-Фараби іліміндегі тіл философиясы мен философия тілі» атты кешенді жобалары аясында зерттеу жұмыстарын жүргізіп жатыр.

رئیس جمهور قزاقستان قاسم جومارت توقایف در سفر رسمی به ایران با ابراهیم رئیسی رئیس جمهور جمهوری اسلامی ایران در تاریخ 19 ژوئن سال 2022 دیدار و گفتگو کرد و اعضای هیات های رسمی، برنامه تبادلات فرهنگی بین وزارت فرهنگ و ورزش جمهوری قزاقستان و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی جمهوری اسلامی ایران را برای سال های 2025-2022 در حضور سران دو کشور امضا کردند.

رئیس جمهوری قزاقستان مشارکت و همکاری تاریخی و فرهنگی ایران و قزاقستان را عمیق خواند و از پیشنهاد رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله خامنه ای برای تشکیل کمیته علمی مطالعات فارابی استقبال کرد. همچنین حضرت آیت الله خامنه ای با تاکید بر اهمیت گسترش همکاریهای فرهنگی ایران و قزاقستان خاطرنشان کردند: فارابی به عنوان یک فیلسوف و دانشمند اسلامی که اصالت قزاقستانی دارد و در ایران هزار سال درباره آثار او تحقیق و مطالعه شده است، می تواند مبنای همکاریهای فرهنگی و تشکیل یک کمیته مشترک علمی میان دو کشور شود.

دانشگاه ملی فارابی قزاقستان و پژوهشگاه مطالعات فرهنگی اجتماعی و تمدنی وزارت علوم جمهوری اسلامی ایران، به همراه سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، سر کنسولگری جمهوری اسلامی ایران در آلماتی، همایش علمی

و کاربردی با عنوان: «انسان خیرخواه، جامعه خیرخواه و اخلاق امروز در میراث فارابی» را در 24 اکتبر 2023 برگزار می نمایند.

این همایش یکی از رویدادهایی است که در چارچوب دستورالعمل های رئیس جمهور قزاقستان آقای قاسم جومارت توقایف در مورد این برنامه برگزار می شود. در حال حاضر مطالعات مربوط به میراث علمی فارابی، بسیاری از مسائل دیدگاه های فلسفی، منطقی اجتماعی- اخلاقی این متفکر در آثار دانشمندان داخلی و خارجی مورد توجه قرار گرفته است. میراث فارابی در واقع میراث فرهنگی و فکری مهمی است که برای نزدیک شدن تمدن ها و کشورهای مختلف ارزش زیادی دارد. این به عنوان یک بستر ابدی برای وحدت، درک متقابل و تبادل دانش بین مردم و فرهنگ های مختلف عمل می کند.

فارابی همکاری بین فرهنگ های مختلف را در فلسفه، علم و سایر حوزه ها ترویج می دهد و بر اهمیت درک و همکاری بین فرهنگی تاکید می کند. در این همایش علمی و عملی هیات هایی از ایران، روسیه، هند، ازبکستان و قزاقستان حضور دارند. این رویداد بین المللی اهمیت جهانی ایده های فارابی و تأثیر مستمر اندیشه او را نشان می دهد. شرکت کنندگان در این رویداد علمی برای کشف و ارزش گذاشتن بر میراث فرهنگی و فکری غنی به ارث برده شده از فارابی متحد می شوند و میراث غنی این متفکر را به عنوان یک پایه محکم در ترویج گفت و گو و همکاری بین المللی اثبات می کنند.

میراث فارابی، به عنوان منبع دانش و حکمت که مردم، فرهنگ ها و تمدن های مختلف را متحد می کند، امروز مورد تقاضا قرار گرفته است. در همین راستا، دانشمندان مرکز بین المللی فارابی در این دانشگاه در پروژه دولتی مشترک سه ساله قزاقستان و ایران 2023-2025، که به مطالعه جامع آموزه ها و آثار دانشمند بزرگ ابو نصر فارابی اختصاص داده شده است، شرکت می کنند. در چارچوب این پروژه، دانشمندان به کارگروه پیوستند و کار بر روی بازخوانی، ترجمه و مطالعه نسخه های خطی را آغاز کردند. علاوه بر این، دانشمندان دانشکده فلسفه و علوم سیاسی تحقیقات را در چارچوب پروژه های پیچیده «انسان خیرخواه در میراث فارابی و دانشمندان ترک: گفتمان تطبیقی»، «فلسفه زبان و زبان فلسفه در آموزه های ابونصر فارابی» انجام می دهند.

On June 19, 2022, during his official visit to Iran, President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev met with President of the Islamic Republic of Iran Ibrahim Raisi and members of official delegations with the participation of the heads of States signed a cultural exchange program between the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Culture and Islamic Orientation of the Islamic Republic of Iran for 2022-2025.

The president of Kazakhstan called the historical and cultural partnership between Iran and Kazakhstan deep and welcomed the proposal of the distinguished leader of the Islamic Revolution, Ayatollah Khamenei, to create a Scientific Committee on Farabi Studies. Ayatollah Khamenei also called it important to expand cultural cooperation between Iran and Kazakhstan, noting that as an Islamic philosopher and scientist of Kazakh origin, who has been studied in Iran for thousands of years, Al-Farabi can become the basis of cultural cooperation.

On October 24, 2023, the International Scientific and practical conference «The virtuous man, benevolent society and modern ethics in the heritage of Al-Farabi», organized jointly by MSHE RK Al-Farabi KazNU and the Research Institute for Cultural, Social and Civilization Studies of the Ministry of Science of the Islamic Republic of Iran, Islamic Culture and Relations Organization of the Islamic

Republic of Iran and the Consulate General of the Republic of Iran, is one of the events within the framework of the assignments of the President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokayev on this program.

Currently, research related to the scientific heritage of Al-Farabi, many issues of his philosophical, logical, socio-ethical views are considered in the works of domestic and foreign scientists. The heritage of Al-Farabi is truly an important cultural and intellectual heritage, which has a huge value for the rapprochement of different civilizations and countries. It serves as an eternal platform for unity, mutual understanding and exchange of knowledge between different nations and cultures. Al-Farabi's contribution to philosophy, science and other fields fosters cooperation between different cultures, highlighting the importance of intercultural understanding and cooperation. The scientific and practical conference will be attended by delegations from Iran, Russia, India, Uzbekistan and Kazakhstan. This international event will demonstrate the global importance of Al-Farabi's ideas and the lasting impact of his work, and the participants of the scientific event will be united to study and celebrate the rich cultural and intellectual treasures inherited by Al-Farabi, and establish the rich heritage of The Thinker as a solid foundation for promoting international dialogue and cooperation.

The legacy of Al-Farabi has not lost its relevance as a source of knowledge and wisdom that unites peoples, different cultures and civilizations, but has become popular today. In this regard, scientists of the International Al-Farabi Center of our University are taking part in the work of the Kazakh-Iranian Joint Three-Year State Project for 2023-2025, dedicated to a comprehensive study of the teachings and works of the great scientist Abu Nasir al-Farabi. Within the framework of this project, scientists became part of the Working Group and began work on reading, translating and studying manuscripts. In addition, scientists of the Faculty of Philosophy and Political Science are conducting research within the framework of complex projects «The virtuous man in the heritage of Al-Farabi and Turkic scholars: comparativist discourse», «The philosophy of language and the language of philosophy in the teachings of Abu Nasir Al-Farabi».

Авани Гуламреза

Иран ғылым академиясының мүшесі,
Иран философиясы
қауымдастығының президенті,
Шахид Бехешти университетінің
профессоры (Тегеран қ., Иран)

ФАРАБИ – ІЗГІ ФИЛОСОФ

Фараби, сөзсіз, исламдағы және бүкіл әлемдегі ең ұлы философтардың бірі. Ол ұлы грек философтарынан, әсіресе Платон мен Аристотельден кейінгі барлық адамзаттың білімін жандандырушы болып саналады. Өзінің айтуы бойынша, осы екі ұлы философтан кейін Афинада, Александрия мектебінде және христиан әлемінде барлық ғылымдар құлдырады.

Александрия философтары, әсіресе неоплатониктер осы екі философтың маңызды философиялық тақырыптарының бірін, яғни олардың саяси даналығын елемеді, ал христиан философтары Аристотельдің логикалық кітаптарын: «Аналитиканың бірінші» бөліктерін оқуды шектеді.

Фараби ислам әлемінде ғана емес, он екі ғасырдан кейін әртүрлі өлшемдерінде даналықты жандандырушы әлемдегі алғашқы философ, ислам әлемі мен батыста «екінші ұстаз» ретінде белгілі.

Бірақ егер біз Фараби шығармашылығындағы ең маңызды сөзді тапқымыз келсе, онда бұл сөзсіз «бақыт». Ол өзінің әр түрлі шығармаларында бақыт – бұл абсолютті игілік деп санайды (Валь-саада хи әл-хайр али әл-атлак) және бақытқа жетуге көмектесетін барлық нәрсе өздігінен жақсы емес, бақытқа жеткізетіні үшін пайдалы.

Ал адамның бақытқа жетуіне кедергі болатын барлық нәрсе – зұлымдық.

Сонымен қатар, оның пікірінше, барлық адам ғылымдары мен техникалары жақсылыққа, яғни абсолютті бақытқа ықпал ететіндіктен ғана қажет.

Сонымен қатар, Фарабидің пікірінше, дін мен философия тұрғысынан, адамның осы дүниеде өмір сүруінде жеткізетін бақытын – оның ең жоғары дәрежесі деп санайды және бұл бақытқа жету шындық пен оның компоненттерін егжей-тегжейлі сипаттайтын даналық арқылы ғана мүмкін болады.

Сондықтан ол барлық гуманитарлық ғылымдарды, соның ішінде космологияны, психологияны, білім беруді, саясаттануды және азаматтық құрылысты, сондай-ақ діни ғылымдарды, соның ішінде: Құқықтану мен теологияны даналық тұрғысынан қарастырады және осыған байланысты дін мен философия арасында тығыз байланыс орнатады.

Сондай-ақ, грек философтарынан айырмашылығы, Фараби Афина қаласы немесе грек қоғамы туралы ғана емес, сонымен бірге дүниедегі барлық халықтардың бақыты туралы ойлайды (Әл-Мамура Әл-Фазлах) және бұл мәселе біздің дәуірімізде «жаһандану» дәуірінде үлкен маңызға ие.

فارابی، فیلسوف سعادت

دکتر غلامرضا اعوانی

استاد دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

فارابی بدون شک یکی از بزرگترین فیلسوفان عالم اسلام بلکه جهان بشمار می‌رود. او احیا کننده همه دانش‌های بشری بعد از فیلسوفان بزرگ یونان خاصه افلاطون و ارسطو بشمار می‌رود. بنابر گزارش‌های خود وی همه علوم پس از این دو فیلسوف بزرگ چه در حوزه آتن، مکتب اسکندریه و یا در جهان مسیحیت دچار افول و انحطاط شده بود. فیلسوفان اسکندرانی بویژه نوافلاطونیان یکی از مهمترین مباحث فلسفی این دو فیلسوف یعنی حکمت سیاسی آنها را نادیده می‌گرفتند و فیلسوفان مسیحی علاوه بر آن، خواندن کتب منطقی

ارسطو را به بخش‌هایی از کتاب تحلیلات اولی محدود کرده بودند. او نخستین فیلسوفی در جهان اسلام بلکه در جهان است که پس از دوازده قرن بار دیگر حکمت را در ابعاد مختلف آن احیا کرده و به حق به «معلم ثانی» در جهان اسلام و در غرب شهرت یافته است. اما اگر بخواهیم مهمترین واژه کلیدی را در آثار فارابی جستجو کنیم بی شک آن واژه «سعادت» است. وی در آثار مختلف خود بر این نکته تصریح می‌کند که سعادت خیر مطلق است (والسعاده هی الخیر علی الاطلاق) و نیز هر آنچه در وصول به سعادت یاری کند خیر است و آن هم نه به جهت خود، بلکه از آن حیث که در رسیدن به سعادت سودمند است. برعکس هر آنچه انسان را از وصول به سعادت بازدارد، به همین دلیل شر است. به علاوه از نظر وی همه علوم و فنون بشری فقط و فقط از آن حیث که مؤدی به خیر یعنی سعادت مطلق‌اند، مطلوب‌اند. علاوه‌براین، از نظر فارابی دین و فلسفه هر دو غایت قصوای وجود انسان را در این عالم سعادت او می‌دانند و وصول به این سعادت فقط از طریق حکمت که حقیقت و اجزای آن را به تفصیل شرح داده است ممکن است. بنابراین همه دانش‌های بشری از جمله جهان‌شناسی، روان‌شناسی، تعلیم و تربیت، علم سیاست و تدبیر مدن و علوم دینی از جمله فقه و کلام را از دیدگاه حکمت مورد مذاقه قرار می‌دهد و از این حیث ارتباط وثیقی بین دین و فلسفه برقرار می‌کند.

همچنین فارابی برخلاف فیلسوفان یونان نه فقط به دولت‌شهر آتن یا جامعه یونان بلکه به سعادت همه امت‌ها بر روی کره زمین (المعموره الفاضله) نظر دارد و این مسئله بویژه در عصر ما که آن را عصر «جهانی شدن» نامیده‌اند اهمیت فراوان دارد.

Алтаев Жақыпбек Алтайұлы
Фарабитанушы,
Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университетінің
профессоры, философия
ғылымдарының докторы
(Алматы қ., Қазақстан)

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ГУМАНИСТІК ЭТИКАЛЫҚ ОЙЛАРЫ

Біз бұл мақалада бүкіл түркілік ойлау мүмкіндігін әлемге паш еткен әл-Фарабидің ғылым мен мәдениеттің өркендеуіне үлес қосқан үлкен ғұлама ғалымның гуманистік этикалық ойларын ортаға салмақпыз. Әл-Фарабидің еңбектері күні бүгінге дейін өз мән-маңызын жоғалтқан жоқ. Әл-Фарабидің мемлекет, ел басқару жөніндегі тұжырымдары, әлеуметтік-этикалық саяси көзқарастары бүгінгі қоғам үшін де айрықша маңызды. Фараби дәуірінде экономика, мәдениет және ғылымның өсуі сол кездегі ойшылдардың адам санасының күшіне сенімін нығайтуға әсер етті. Адамның талантын, білімін, оның дарындылығын мойындау күшейді.

Ол «Әрбір адам туған кезден бастап бақытқа жетуге мүмкіндігі бар» деп есептеді. Бақытты бұлайша бөле отырып ең бақытты адам ақылдылар, философтар деп санады. Фараби бақыттылықты қайсы бір әлеуметтік топтың өкілі екеніне қарамастан адамның білімділігімен байланыстырады. Әл-Фараби адамның тұрмысының мақсаты одан шығатын адамның ақылдылығынан деп түсінді. Аристотель ізімен әл-Фараби әрбір заттың табиғаты өзі қолданылатын тұрмыста алатын орнымен бағаланады деді. Ол адамның ортада өзін еркін ұстау керек екенін айтты. Әл-Фараби заманында адамдардың дүниетанымыда ерекше болды.

Оның еңбектері батыс еуропалық ортағасырлар мен Ренессанс дәуірлеріндегі философия және жаратылыстану ғылымдарының өрлеуіне үлкен ықпал етті.

Шығыс пен Батыстың ғылымы мен ежелгі мәдениетін табыстыруда зор рөл атқарған ұлы жерлесіміз Әбу Насыр әл-Фарабидің зерделі ғылыми мұралары бүгінгі таңда да өзінің өзектілігін жоймай, заман талабымен үндес болып отыр! Әл-Фарабидің ілімінде гуманистік принцип болып қарастырылады, оған адам өзінің жеке күші арқылы жетуге мүмкіндігі бар. Бұл мақсаттарға жетуге ұмтылатын жан ретінде адамды қарастыра отырып, Фараби прогрестік даму идеясын алады. Ақыл-ой, бақыт, қайырымдылық, «бостандық», «теңдік» сияқты Фарабидің көзқарасында адамның тұрмысына қатысты. Білімнің бұл бағалылығын: қайырымды, ақыл-ой, ерік, бақытты болу үшін білім керек және тану керек.

Оның этикасының ең жоғарғы категориясы – бақыт, өйткені басқа бірдеңе үшін емес, тек өзі үшін қажет болатын игілік және ең жоғары игілік осы бақыттың бойына шоғырланған.

HUMANISTIC ETHICAL THOUGHTS OF AL-FARABI

In this article, we are going to present the humanistic ethical ideas of Al-Farabi, a great scientist who contributed to the development of Science and culture, who showed the world the possibility of all-Turkic thinking. The works of Al-Farabi have not lost their significance to this day. Al-Farabi's conclusions on the State, Country management, socio-ethical political views are also of particular importance for today's society. The growth of the economy, culture and science in the Farabi era had an impact on strengthening the faith of thinkers of that time in the power of human consciousness. Recognition of a person's talent, knowledge, his giftedness has intensified.

He believed that» every person has a chance to achieve happiness from the moment of birth». By dividing happiness in this way, the happiest people were considered wise, philosophers. Farabi connects happiness with the knowledge of a person, regardless of which social group he is a representative of. Al-Farabi understood that the purpose of a person's life is from the intelligence of a person who comes out of

it. In the footsteps of Aristotle, Al-Farabi said that the nature of each substance is judged by the place it occupies in the life in which it is used. He said that a person should behave freely in the environment. In the time of Al-Farabi, people were unique in their worldview.

His works greatly contributed to the rise of philosophy and Natural Sciences in the Western European Middle Ages and Renaissance.

The astute scientific heritage of our great compatriot Abu Nasir Al-Farabi, who played a huge role in the success of Science and ancient culture of the East and West, is still relevant today and is in tune with the requirements of the times! In the teachings of Al-Farabi, it is considered a humanistic principle, to which a person has the opportunity to achieve through his personal strength. Considering man as a soul striving to achieve these goals, Farabi gets the idea of progressive development. «I don't know,» he said, « but I don't know what to say.» This value of knowledge: benevolence, intelligence, will, happiness requires knowledge and recognition.

The highest category of his ethics is happiness, because it is good that is needed only for oneself, and not for something else, and the highest good is concentrated in this happiness.

Голами Реза

Мәдени, әлеуметтік және өркениеттік зерттеулер институтының басшысы, Фараби атындағы Халықаралық фестиваль хатшылығының жетекшісі, Гуманитарлық ғылымдар және мәдениеттану ғылыми-зерттеу институтының қауымдастырылған профессоры (Тегеран қ., Иран)

БАҚЫТҚА ЖЕТУ ЖОЛЫНДАҒЫ ӘЛ-ФАРАБИДІҢ АХЛАҚТЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫ

Ұсынылып отырған мақалада ахлақ пен бақыт түсініктері әл-Фараби көзқарасы тұрғысынан құрылымдық әдіспен қарастырылып, әл-Фарабидің адамгершілік ойының өзегінен ғалымның ахлақтық ұстанымы ретінде шығарылған он негізгі қағидаға қысқаша түсінік берілді. Тақырыпты талдау барысында адамгершілік Фарабидің ізгілік жүйесіндегі ең маңызды қасиеттердің бірі болып табылатыны, ол жақсылықпен пара-пар, оның мақсаты – бақыт екені нақтыланды.

Сонымен қатар, ахлақ жеке тұлғаның ізгі сипаты саналғанымен, әрі әлеуметтік аспекті жағынан күшті болғанына қарамастан, оның кенеюі мен тереңдеуінде қоғам мен үкімет шешуші рөл атқарады. Демек, ахлақтық қоғам – ізгі үкімет билік ететін қоғам.

Әл-Фараби – ақыл, ахлақ пен шариғатты бір-бірімен байланыстыра отырып, әлеуметтанудың жаңа жолы арқылы іс жүзіндегі ақыл-ойды қайта құрумен айналысқан ойшыл.

Әл-Фарабидің ахлақтық он қағидасы

1. Ізгілікке, оның ішінде ахлаққа бейімділік – тумыстыққа беталыс

Кіріспеде сілтеме жасалғандай, ахлақ – әл-Фараби көзқарасында туа біткен құбылыс. Біріншіден, әл-Фараби ахлақты, сонымен бірге ахлақ солардың бірі болып табылатын барлық ізгі

қасиетті мейіріммен теңестіріп: «Бақыт – жақсылық. Сондықтан адам өзінің кемелдігі санайтын бақытын табуды мақсат етеді.

2. Ахлақ – ізгілік нәтижесі ретінде объективті

Әл-Фараби өз философиясының барлық құрамдас бөлігін мақсат негізінде құрған идеалистік философ екені белгілі. Әл-Фараби ахлақтың соңын бақыт деп таныстырды.

3. Ахлаққа әдеттену – жеке және әлеуметтік құрылымда ахлақты орнықтырудың қажеттілігі

Әл-Фараби ой-пікірінде тәлім-тәрбие мен тәртіптің арасында айырмашылық бар екенін де назардан тыс қалдыруға болмайды.

4. Бақыт – барлық ізгіліктің, әсіресе ахлақтық ізгіліктердің мақсаты

Мұның алдында айтылғандай, әл-Фараби көзқарасы бойынша ахлақ қана мақсат емес, оның мақсаты – бақыт.

5. Теңгерім – ахлақты әрекеттің рухы

Әл-Фараби тепе-теңдік пен бірқалыптылықты ахлақтық қасиеттің негізі, миы немесе жаны деп есептейді. Ол: «Жақсы ахлаққа ие болу үшін жағдай болу керек, соның ішінде жақсы ғамалдарды жүйелі түрде жасау арқылы дағдылану қажет. Содан кейін біз әр нәрседі теңгерім сақтауға тырысуымыз керек, яғни, істі жүзеге асырғанда асыра сілтемеуіміз керек және оңтайлы деңгейден төмен әрекет етпеуіміз керек» -деді.

6. Ойлау – ахлақтық ізгілікті қалыптастыру және бақытқа жету үшін қажеттілік

Келесі қағидада әл-Фарабидің ізгіліктер жүйесіне сенетіні, бірақ ізгіліктердің ішінде зияткерлік ізгілік, басқаша айтқанда, ақыл мен даналықтың ерекше маңыздылығы қуатталған.

7. Әл-Фарабидің ойындағы ізгіліктер жүйесі

Басқа «қалаларда» да ахлақ теріске шығарылмағанымен, ахлақтағы ізгі қала мен басқа қалалардың арасындағы айырмашылық жеке және әлеуметтік салаларда да ахлақтық тұрғыдан даму мен кемелдік тізбегінің болуын талап етеді.

8. Қоғам мен азаматтық – ахлақты ізгіліктердің даму тұғыры

Әл-Фараби ахлақтық ізгіліктің айқындалу жолы мен оның бақыт деген мақсатын жеке мәселе деп есептемейді.

Әл-Фараби қауымды бақытқа жету жолы ретінде ұсынып, адамның ұжымдық өмірін ерекше маңызды санады. Ол: «Адам-

дар өмірге қажет нәрселерді қамтамасыз ету үшін ғана емес, тіпті ең жақсы адами хал-жағдай мен олардың лайық кемелдіктеріне жетуі үшін де табиғи түрде әлеуметтенуге бейім» деп есептейтін ойшылардың бірі.

9. Ізгі қала – бақытқа жету үшін ымыра

Әл-Фарабидің ізгі қаласы әртүрлі ізгі қасиеттерді, әсіресе адамгершілік ізгілікті нығайту және бақытқа жету үшін ынтымақтастық, өзара әрекеттестік және ымыра алаңы болып табылады.

10. Қоғамда ахлақтың барынша жүзеге асуының талабы – ізгі биліктің болуында

Әл-Фараби ізгіліктерді, соның ішінде ахлақтық ізгілікті және оның нәтижесі бақытқа жетуді жүзеге асыру жолында әлеуметтік контекске көп мән бергендіктен қоғамдағы басқару жүйесін маңызды үлес санап қана қоймай, сонымен қатар оны ізгі үкіметті құрудың қажеттілігі ретінде сипаттады. Әл-Фараби көзқарасы бойынша, ізгі үкімет – адамдар оның бұйрықтарын қабылдап, бағынатын үкімет.

باسمه تعالی

اصول اخلاقی فارابی در راه رسیدن به خوشبختی

رضا غلامی

مقاله حاضر، ضمن واکاوی معنای اخلاق و سعادت در منظر فارابی، با روش ساختارگرایانه، ده اصل عمده را به مثابه اصول اخلاقی فارابی از بطن اندیشه اخلاقی فارابی استنباط کرده و هر یک را اجمالاً توضیح داده است. در مباحث مقاله روشن شده است که اخلاق یکی از مهم ترین فضیلت در نظام فضایل فارابی است که مساوی خیر است و غایت آن سعادت است.

از طرف دیگر، با آنکه تصور می شود اخلاق یک فضیلت فردی است اما نه تنها وجه اجتماعی پیرنگی دارد بلکه جامعه و به تبع آن، حکومت در بسط و تعمیق آن نقش کلیدی دارد و لذا جامعه اخلاق گرا، جامعه ای است که در آن حکومت فاضل برقرار شده باشد.

فارابی، اندیشمندی است که ضمن پیوند عقل، اخلاق و شریعت از مسیر نوی از جامعه شناسی، به بازمعماری عقل عملی پرداخته است.

اصول دهگانه اخلاقی فارابی
یکم. گرایش به فضیلت از جمله اخلاق، یک گرایش ذاتی است.

همانطور که در مقدمه اشاره شد، اخلاق در دیدگاه فارابی، یک جوشش فطری است. به عبارت دیگر، فارابی اولاً، اخلاق بلکه کل فضیلت ها که اخلاق نیز یکی از آنها می باشد را مساوی خیر قلمداد می کند او تصریح می کند: «سعادت، خیر است. آدمی از این روی درصدد یافتن سعادت است که آن را کمال خود می داند.»

دوم. اخلاق به عنوان مولود فضیلت، غایتمند است. مشهور این است که فارابی، فیلسوفی غایتگراست که همه اجزای فلسفه خویش را بر اساس غایت استوار کرده است. «فارابی اخلاق را نیز غایتمند معرفی می کند. «او، غایت اخلاق را سعادت معرفی می کرده است.» سوم. عادت به اخلاق، لازمه استقرار اخلاق در شاکله فردی و اجتماعی

نباید از نظر دور داشت که در اندیشه فارابی بین تعلیم و تأدیب فرق است. این تفاوت تعلیم و تربیت، نشان می دهد که جا دارد به جز آموزش های اخلاقی، پرورش اخلاقی با روش های خاص نیز در دستور کار نظام اجتماعی قرار داشته باشد.

چهارم. سعادت، غایت همه فضائل به ویژه فضیلت اخلاقی است.

چنانچه پیش تر نیز اشاره شد، نه تنها اخلاق از دیدگاه فارابی، غایتمند است و غایت آن سعادت است. پنجم. میانه روی، روح کُنش اخلاقی است.

فارابی تعادل و میانه روی را اساس، مغز یا روح فضیلت اخلاقی تلقی می کند. او معتقد است «برای اینکه دارای اخلاق نیکو شویم، شرایطی لازم است، از جمله به انجام کارهای خوب بپردازیم و با انجام مداومت به آنها عادت کنیم. سپس باید بکوشیم میانه روی را در همه کارها حفظ کنیم؛ یعنی در انجام کارها نه زیاده روی کنیم و نه کمتر از حد مطلوب اقدام کنیم.»

ششم. تفکر، لازمه شکل گیری فضیلت اخلاقی و دستیابی به سعادت

در اصل بعدی نیز بیان خواهد شد که فارابی به یک نظام یا سیستم فضائل قائل است اما در میان فضیلت ها، فضیلت فکری و به تعبیر دیگر، تعقل و خردورزی، از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است.

هفتم. نظام فضائل در اندیشه فارابی

هر چند در سایر مدینه ها نیز اخلاق منتفی نیست اما تمایز مدینه فاضله با سایر مدینه ها در اخلاق، به وجود زنجیره رشد و تعالی اخلاقی در دو ساحت فردی و اجتماعی محتاجیم که از جمله حلقات اصلی این زنجیره، حاکم فضائل است.

یکی از مهم ترین تمایزات در اندیشه فارابی این است که او به وجود یک نظام فضائل قائل است و سعادت را زمانی قابل تحقق می داند که در همه فضائل در نظام به صورت متوازن و صحیح به تعامل بپردازند.

هشتم. جامعه و مدنیت بستر رشد فضیلت اخلاقی است.

فارابی مسیر تبلور فضیلت اخلاقی و غایت آن یعنی سعادت را یک امر شخصی نمی داند.

در واقع: «فارابی اجتماع را به عنوان مسیر دست یابی به سعادت مطرح می کند و برای اجتماع و زندگی جمعی بشر، نقش و جایگاه ویژه ای قائل است.

وی از جمله اندیشمندانی است که معتقد است: انسان ها، نه تنها برای تأمین ضروریات زندگی، بلکه حتی برای دست یابی به برترین احوال انسانی و کمالات شایسته خود، به طور فطری گرایش به اجتماع دارد. **نهم. مدینه فاضله، هم افزایی برای رسیدن به**

سعادت است

مدینه فاضله فارابی بستری برای همکاری، تعامل و هم افزایی برای تقویت فضائل گوناگون به ویژه فضیلت اخلاقی و رسیدن به سعادت است. فارابی می نویسد: «مدینه فاضله جایی است که مقصود از اجتماع در آن، تعاون بر اموری باشد که موجب سعادت شود.

دهم. لازمه تحقق حداکثری اخلاق در جامعه، وجود حکومت فاضل است.

با توجه به اهمیت فوق العاده‌ای که فارابی برای بستر اجتماعی در مسیر تحقق فضائل، از جمله فضیلت اخلاقی و غایت آن یعنی سعادت قائل است، فارابی برای نظام حکمرانی در جامعه نه تنها سهم مهمی قائل است بلکه لازمه این امر را شکل‌گیری حکومتی فاضل توصیف می کند. از منظر فارابی حکومت فاضل، حکومتی است که مردم آنرا قبول داشته باشند و فرمان آن را اطاعت کنند.

Сейтахметова Наталья Львовна
ҚР ҒЖБМ ҒК Философия,
саясаттану және дінтану
институтының бас ғылыми
қызметкері, ҚР ҰҒА корреспондент-
мүшесі, философия ғылымдарының
докторы, профессор
(Алматы қ., Қазақстан)

РЕАКТУАЛИЗАЦИЯ ЭТИЧЕСКИХ ИМПЕРАТИВОВ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛЬ-ФАРАБИ И МУЛЛА САДРА: ОПЫТ КОМПАРАТИВИСТИКИ

Влияние Абу Насра аль-Фараби на всю последующую философию Исламского Мира связано с ориентацией на научную обоснованность и диалогическую парадигму мышления, осуществленные в его творчестве. Логическая доказательность и ясность мысли, присущая исламской философии, была достигнута благодаря диалогическому пути построения знания. Успех философии аль-Фараби, который пытались повторить многие философы, заключался также в его ориентированности на обыденную практику жизни человека, иными словами, предметом философствования стал человек и его жизнь, фундаментальные основания которой были основаниями нравственности. В учении аль-Фараби тема нравственности и добродетельности находится в соотношении должного и сущего. Ввод морального контента в теорию разума у аль-Фараби привел к фундированию добродетельного общества и добродетельного человека. Мораль является имманентным принципом счастья, причём, научная истина является также моральной. Аль-Фараби считал, что нравственное сознание человека формируется из божественных установок и единства. Осуществление нравственной деятельности должно исходить из нравственных законов, которые являются единством

долженствования и существования. Этическое, моральное является всеобщим законом, следовательно, человек реализует себя посредством осознания необходимости всеобщих целей общества, в котором живет. Человек, занятый только своими частными интересами, не может понять необходимость всеобщих нравственных законов. Одним из важных вопросов философии, согласно аль-Фараби, является вопрос о сущности нравственности и ее имплементации в общественные отношения. Установка на моральные императивы проявляется у мыслителя в дискурсе соотношения философии и религии, где философия становится своеобразной логической реконструкцией веры. Гениальная идея аль-Фараби о безграничных разумных способностях человека и их нравственных основаниях способствовала продвижению идеи о возможности «схватывания» мира в конкретной целостности при условии нравственного отношения к миру. Нравственный смысл исламской философии в учении знаменитого иранского интеллектуала Муллы Садра выявляется в установке на этическую парадигму мышления, которую разрабатывал аль-Фараби. Самый известный труд Муллы Садра «Трансцендентная мудрость в четырех духовных путешествиях», известная как «Асфар», связан с онтологической проблематизацией нравственности. При постижении бытия человек должен основываться на этических нормах. В данной работе Муллы Садра утверждает, что познание бытия осуществляется посредством путешествия нравственных мыслей к трансцендентному чистому синтезу бытия, который возможен у престола Бога [1]. Реактуализация морали и этических принципов в познании и интерпретация наследия аль-Фараби, Ибн Сины, Мир Дамада в творчестве Муллы Садра стали очень значительным вкладом в мировую философию. Благодаря этой интерпретации исламских интеллектуальных систем был обнаружен взаимодополняющий контент философских эпистем Востока и Запада, об этом подробно пишет философ Т. Изуцу[1]. Мулла Хади Сабзевари, комментируя творчество Муллы Садра, отмечает его установку на приоритет морального в познании. Общность взглядов аль-Фараби и Муллы Садра прослеживается в учении о бытии. Концепт «трансцендентная мудрость» и метод «трансцендентальная мудрость» в учении Муллы Садра опреде-

ляют его учение о бытии как нравственную реализацию человеком своих способностей в преобразовании мира [1]. Иранский философский дискурс является очень интересным в контексте преемственности философских традиций в передаче знаний. Ат-Туси, ар-Рази, Мулла Садра, Табатабаи, Динани, Авани переткрыли и переоткрывают нам нравственный смысл Исламского Логоса, в котором этика и добродетель являются приоритетами. Ревитализация идей аль-Фараби и Мулла Садра в постнормальные времена, в которых мы живем, связана с необходимостью конструирования моральных оснований наших обществ и наших жизней.

Использованная литература:

1. The Oxford handbook of Islamic Philosophy/ Ed. by Khaled El-Rouayheb and S. Schmidtke. – Oxford University Press, 2016. – 715 p.

N.L. Seitakhmetova

**REACTUALIZATION OF ETHICAL IMPERATIVES
IN THE WORKS OF AL-FARABI AND MULLA SADRA:
THE EXPERIENCE OF COMPARATIVE PHILOSOPHY**

The influence of Abu Nasr al-Farabi on the entire subsequent philosophy of the Islamic World is associated with the orientation to scientific validity and the dialogic paradigm of thinking implemented in his work. The logical evidence and clarity of thought inherent in Islamic philosophy were achieved due to the dialogical way of building knowledge. The success of al-Farabi's philosophy, which many philosophers tried to repeat, also consisted of his orientation to the everyday practice of human life. In other words, the subject of philosophising was a person and his life, the fundamental foundations of which were the foundations of morality. In the teachings of al-Farabi, the theme of morality and virtue is in the ratio of what is due. The introduction of moral content into al-Farabi's theory of reason led to the foundation of a virtuous society and a virtuous person. Morality is an intrinsic principle of happiness. Moreover, scientific truth is also moral. Al-Farabi believed a person's moral

consciousness is formed from divine attitudes and unity. Implementing moral activity should proceed from moral laws, which are the unity of duty and existence. Ethical and moral is a universal law; therefore, a person realises himself through awareness of the need for universal goals of the society in which he lives. A person occupied only with his private interests cannot understand the necessity of universal moral laws. One of the critical questions of philosophy, according to al-Farabi, is the question of the essence of morality and its implementation in public relations. The attitude to moral imperatives is manifested in the thinker in the discourse of the relationship between philosophy and religion, where philosophy becomes a kind of logical reconstruction of faith. Al-Farabi's brilliant idea about the boundless rational abilities of man and their moral foundations contributed to the promotion of the idea of the possibility of «grasping» the world in concrete integrity. It provided a moral attitude to the world. The moral meaning of Islamic philosophy in the teachings of the famous Iranian intellectual Mulla Sadra is revealed in the installation of an ethical paradigm of thinking, which al-Farabi developed. Mulla Sadra's most renowned work, «Transcendental Wisdom in Four Spiritual Journeys» («Asfar»), is associated with the ontological problematisation of morality. When comprehending being, a person should be based on ethical norms. In this work, Mulla Sadra asserts that the cognition of being is carried out through the journey of moral thoughts to a transcendent, pure synthesis of being, which is possible at the throne of God [1]. Reactualization of morality and ethical principles in cognition and interpretation of the heritage of al-Farabi, Ibn Sina, and Mir Damad in Mulla Sadra's works have significantly contributed to world philosophy. Based on this interpretation of Islamic intellectual systems, the complementary content of the philosophical epistemic of the East and the West was discovered. The philosopher T. Izutsu writes about this in detail [1]. Mulla Hadi Sabzevari, commenting on the work of Mulla Sadra, notes his attitude to the priority of the moral in cognition. The commonality of the views of al-Farabi and Mulla Sadra can be traced to the doctrine of being. The concept of «transcendental wisdom» and the method of «transcendental wisdom» in the teachings of Mulla Sadra define his doctrine of being as the moral realisation by a person of his abilities in transforming the world [1]. The Iranian philosophical discourse is

fascinating in the context of the continuity of philosophical traditions in transmitting knowledge. At-Tusi, al-Razi, Mulla Sadra, Tabatabai, Dinani, and Avani have rediscovered and rediscovered to us the moral meaning of the Islamic Logos, in which ethics and virtue are priorities. The revitalisation of the ideas of al-Farabi and Mulla Sadra in the post-normal times is connected with the need to construct the moral foundations of our societies and our lives.

Literature

1. Oxford Handbook of Islamic Philosophy/ed. Khaled El-Ruayheb and S. Schmidtke. – Oxford University Press, 2016. – 715 p.

Омид Масуд
Тебриз университетінің
профессоры,
салыстырмалы
философия докторы
(Тебриз қ., Иран)

**ӘЛ-ФАРАБИДЫҢ
«ҚАЙЫРЫМДЫ ҚАЛА ТҰРҒЫНДАРЫ»
(УТОПИЯСЫНДАҒЫ) ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ
ІЗГІЛІК МӘРТЕБЕСІНДЕГІ ӨЛІМ.
АҚЛАҚТЫҚ ӨЛІМТАНУ (ТАНАТОЛОГИЯ)**

Кіріспе. Платон мен Аристотельдің философиялық ойларындағы өмір мен өлім – Платонның ойларына ұқсайтын топқа да Аристотельдің айтқандарының тобына да жатпайтын екі түрлі шындық. Басқаша айтқанда, олар не идея, не эйдос (пішін) емес. Өзінің кең тараған философиялық идеяларында (теориялық немесе практикалық хикметтерінде) емес, бәлкім іс барысындағы өмірі мен өмірінің соңында ерекше жағдайда өлім мәселесі мен оған қатысты мәселе соның ішінде өзі қалаған өлім мен ерікті өлім тақырыбын қалаған Сократ болатын. Сондықтан өлім тақырыбы ерікті іс әрекет ретінде танылды. Эпикур үшін өлім тақырыбы өлімнен қорқу мәселесімен байланысты болса, Эпиктет те оны өлімнен қорқу және өлімді таңдау және өзіне қол жұмсаумен байланыстырды. Алайда өлім әл-Фараби үшін жоғарыда аталған мәселелерді қамтуымен бірге бәрінен бұрын маңызды тақырып – өлімнің ізгілікке қатыстылығымен байланыстырылды. Әл-Фарабидің ойынша қайырымды қаладағы өмірдің қандай болатындығын сұрауға және сол туралы айтуға болады. Өлімнің физикалық, физиологиялық және биологиялық құбылыс болудан

басқа табиғи және метафизикалық құбылыс ретінде құндылық кейпі мен ақлақы (мінез-құлқы) да бар. Өлім табиғи түрде болсын (қалыпты немесе қалыпты емес) немесе ерікті түрде (өз еркімен тәуекелге бару арқылы) болсын, ол ізгілік пен ізгі қасиеттерді сақтау тұрғысынан болуы керек.

Қойылатын сұрақтың жобасы. Ендігі сауал мынадай, әл-Фарабидың өзінің қайырымды қаласындағы өлім мәселесімен бетпе-бет келуі қандай? Әл-Фарабидың қайырымды қаласындағы өлім мәселесі қалай шешілген? Өлім қалайша ізгілікпен байланыста болуы мүмкін? Әл-Фарабидің ойынша өлімді ізгілікпен қалай сүруге болады?

Әл-Фарабидің көзқарасы. Алдымен әл-Фарабидың метафизикасы тұрғысындағы тұлғаның таза адам немесе таза Декарттық субъект немесе тіпті Ибн Синаның таза экзистенциалдық субъектісі емес екенін айту керек, бәлкім оның көзқарасындағы адам қоғамда немесе әлеуметтік болмыс, басқаша айтқанда азаматтық субъект.

Әл-Фарабидің көзқарасы бойынша, өлім тіпті жиіркенішті, тұтқиылдан және тұтқиылдан келсе де, оның ізгілік жолы оған қатысты шыдамсыздық танытып, жоқтау айтып, қайғыруға болмауында.

Ізгі азаматтың өз қоғамы алдындағы жалпы жағдайы. Ізгі адам қалаға қатысты көпжақты күйде болады: не ол қалыпты, тыныш күйде арман қалада өмір сүреді және ешқандай түйткілге тап болмайды. Не болмаса оның арман қаласы реформаны, сын мен жанкештілікті қажет етеді.

مرگ به مثابه فضیلت در آرمانشهر فارابی مرگ
شناسی اخلاقی

دکتر مسعود امید

مقدمه

در تفکر فلسفی افلاطون و ارسطو، زندگی و مرگ دو واقعیتی‌اند که نه در زمره مثل افلاطونی‌اند و نه جزو مقولات ارسطویی. به بیان دیگر نه ایده‌اند (مثال) و نه ایدوس (صورت). این سقراط بود که، آنهم نه در نظریات رایج فلسفی اش (حکمت نظری یا عملی اش) بلکه در زندگی عملی اش و با رقم خوردن پایان زندگی اش به

نحو خاص، خاستگاه موضوع مرگ و مسایل مربوط به آن از قبیل مرگ خودخواسته و اختیاری و بنابراین موضوعیت مرگ به عنوان یک فعل اختیاری گردید. موضوعیت مرگ برای اپیکور به مسئله مرگ‌هراسی مرتبط شد و اپیکتتوس آن را به مرگ‌هراسی و مرگ‌گزینی (خودکشی) مرتبط کرد.

اما مرگ برای فارابی موضوعی بود که علاوه بر اشتمال بر مسایل مذکور، بیش از همه به مسئله مهم نسبت مرگ با فضیلت مرتبط شد. در تفکر فارابی اگر می‌توان از چیستی زندگی فاضلانه در مدینه پرسید و در باب آن سخن گفت، پس بر همان سیاق می‌توان از چیستی مرگ فاضلانه در مدینه نیز سؤال کرد و در مورد آن سخن راند. مرگ علاوه بر وجوه فیزیکی، فیزیولوژیکی، بیولوژیکی، ماورای طبیعی و متافیزیکی، دارای وجه ارزشی و اخلاقی نیز هست. مرگ خواه به نحو طبیعی (متعارف یا نامتعارف) خواه به نحو ارادی (و همراه با مخاطره جویی اختیاری) باید با لحاظ فضیلت و رعایت فضایل باشد.

طرح مسئله

حال پرسش این است که مواجهه فارابی با مسئله مرگ در آرمانشهر خود چگونه است؟ مسئله مرگ در آرمانشهر فارابی چگونه حل می‌گردد؟ مرگ چگونه می‌تواند با فضیلت در ارتباط باشد؟ از نظر فارابی چگونه باید به نحو فاضلانه مرگ را زیست؟

دیدگاه فارابی

نخست باید توجه داشت که فرد موردنظر متافیزیک فارابی، فرد محض یا سوژه محض دکارتی یا حتی سوژه وجودی محض سینوی نیست؛ بلکه فرد حاضر در جامعه یا هستومند اجتماعی و به تعبیر دیگر، سوژه مدنی است. از نظر فارابی مرگ حتی اگر از روی اکراه و به نحو دفعی و سرزده نیز باشد، طریق فضیلت آن است که نباید در باب آن ناشکیبایی و ناله و زاری کرد و اندوهگین شد.

وضعیت کلی شهروند فاضل در برابر جامعه اش

شهروند فاضل در نسبت به مدینه در حالتی چندانگانه قرار دارد: یا به راحتی و به نحو متعارف در آرمانشهر سکنای گزیده است و دچار چالش خاصی نیست.

**Құрманалиева
Айнұр Дүрбелеңқызы**
Фарабитанушы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық
университетінің профессоры,
философия ғылымдарының докторы
(Алматы қ., Қазақстан)

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ТІЛ ФИЛОСОФИЯСЫ МЕН ФИЛОСОФИЯ ТІЛІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бүгінгі таңда әл-Фарабидің ғылыми мұрасына байланысты зерттеулер, оның философиялық, логикалық, әлеуметтік-этикалық көзқарастарының көптеген мәселелері отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылғанымен, әлі де толық аяқталмаған деп нық сеніммен айтуға болады. Әл-Фарабидің көптеген еңбектері қазақ және орыс тілдеріне де аударылған, дегенмен Әбу Насыр әл-Фарабидің бірқатар еңбектерінде, әсіресе «Китаб әл-хуруф» трактатында қарастырған тілдің философиялық мәселесі қазіргі зерттеушілердің ғылыми назарынан тыс қалды.

Әл-Фарабидің ғылыми мұрасын зерттеушілер ойшылдың тіл туралы ғылымын «Ғылымдардың жіктелуі туралы сөз» трактатының материалы негізінде қарастырғандықтан, олардың мәліметтері біржақты: не тұтастай «метафизикалық пропедевтика» ретінде, не логика ғылымын болжайтын пайымдаулар мен қорытындыларды дұрыс құру заңдылықтарымен байланысты ғылым ретінде ғана зерттеліп келді. Бұл ретте әл-Фараби тіл ғылымын тек логикамен байланысы тұрғысынан ғана қарастырған ба деген сұрақ туындайды, өйткені ол Аристотельдің ізбасары бола отырып, тілдің философиялық аспектілеріне назар аудармауы мүмкін емес, себебі бұл сұрақтар барлық антикалық дәуірді оның ең алғашқы кезеңінен бастап толғандырды. Тілдің философиялық аспектілеріне байланысты бұл мәселенің шешімін әл-Фарабидің «Китаб әл-хуруф» («Әріптер кітабы») трактатына жүгіну арқылы

ғана табуға болады. Дәл осы трактат тілдің философиялық мәселелері бойынша бізді қызықтыратын материалды қамтиды, оны талдау зерттеушілерімізге Әбу Насыр еңбегіндегі тіл мәселесін толығырақ және тереңірек қарастыруға мүмкіндік береді.

Әл-Фарабидің тіл мәселесіне деген көзқарасы негізінен Аристотельдің көзқарастарымен сәйкес келеді. Бірақ Аристотель тілді поэтика мен риторика шеңберімен шектеді және тілді тәуелсіз зерттеу объектісі ретінде мүлдем қабылдамады, ал әл-Фараби тілді ғылыми зерттеу пәні ретінде бөліп көрсетті және жіктеу тізімінде терең зерттеуді қажет ететін ғылымның негізгі саласы ретінде қарастырылатын пәндерге қосты. Тіл туралы философиялық мәселеде басты мәселе – тілдің шығу тегі туралы мәселе. Бұл сұрақ әрдайым араб тілді әлем ғалымдарының назарынан тыс қалмады, бұл сұрақ араб лингвистерін, мұсылман теологтарын және әрине, философтарды қызықтырды. Әбу Насыр әл-Фарабиді оқытудағы тіл философиясы және философиялық тіл мәселелеріне: тіл мен сана арасындағы байланысты, логика мен грамматиканың сабақтастығын, сондай-ақ философиялық терминдердің қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу мақсатында тіл философиясының негізгі мәселелерінің даму тарихын талдау, олардың әлеуметтік-гуманитарлық білім берудің ғылыми парадигмасын дамытудағы маңыздылығын көрсету, тіл туралы Фараби ілімінің философиялық (онтологиялық, әдіснамалық, гносеологиялық, аксиологиялық) негіздері, логикаға байланысты тілдің философиялық мәселелерін тұжырымдау, оның терминдер мен терминологиялық аппарат, түсіндірмелері бар тұжырымдамалық-категориялық аппарат туралы пікірлерін зерттеу және т.б. жатады. Маңызды міндеттер – зерттеудің өзекті мәселелері мен әдіснамалық принциптері үшін философиялық негізді қамтамасыз ету. Тіл философиясы – бұл ойлау мен тіл арасындағы байланысты зерттейтін философияның бөлімі ғана емес, сонымен қатар тілдің коммуникативті рөлін, дискурстағы сөйлеу мен айтудың әртүрлі формаларын, танымдағы сана мен білімнің рөлін анықтауға мүмкіндік береді. Әл-Фарабидің әлеуметтанулық, саяси және ішінара логикалық көзқарастары осы уақытқа дейін зерттелгенімен, сөздер мен ойлау, грамматика мен логика арасындағы байланысты зерттеу, оның лингвистикалық зерттеулеріне жүйелі философиялық талдау жүргізу мақаланың маңызды көрсеткіші болмақ.

**PROBLEM OF THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE
AND THE LANGUAGE OF THE PHILOSOPHY
OF ABU NASR AL-FARABI**

Today, it can be confidently said that the researches related to Al-Farabi's scientific heritage, many problems of his philosophical, logical, socio-ethical views are considered in the works of domestic and foreign scientists, but they are still incomplete. Many of Al-Farabi's works have been translated into Kazakh and Russian languages, however, the philosophical problem of language considered in a number of works of Abu Nasr al-Farabi, especially in the treatise «Kitab al-khuruf» has been left out of the scientific attention of modern researchers.

Since the researchers of Al-Farabi's scientific heritage considered the thinker's science of language based on the material of the treatise «The Word on the Classification of Sciences», their information is one-sided: either as a whole «metaphysical propaedeutics», or only as a science related to the laws of correct formation of judgments and conclusions, presupposing the science of logic. At the same time, the question arises whether al-Farabi considered the science of language only from the point of view of its connection with logic, because being a follower of Aristotle, it is impossible not to pay attention to the philosophical aspects of language, because these questions worried all antiquity from its earliest period. Due to the philosophical aspects of the language, the solution to this problem can be found only by referring to Al-Farabi's treatise «Kitab al-khuruf» (Book of letters). It is this treatise that contains material of interest to us on the philosophical issues of language, the analysis of which allows our researchers to consider the issue of language in Abu Nasr's works in more detail and in depth.

Al-Farabi's views on the issue of language largely coincide with Aristotle's. But unlike Aristotle, who limited the study of language to the framework of poetics and rhetoric, and did not accept language as an independent object of study at all, Farabi singles out language as a subject of scientific research, distinguishes it as a subject of scientific research, and includes it in the classification list of subjects that are

considered as the main branch of science, which is an in-depth study requires. In the philosophical question of language, the main question is the question of the origin of language. This question has not always escaped the attention of scholars of the Arabic-speaking world, this issue has interested Arab linguists, Muslim theologians, and, of course, philosophers. The philosophy of language and philosophical language problems in the teaching of Abu Nasir al-Farabi: to analyze the history of the development of the main problems of the philosophy of language in order to study the relationship between language and consciousness, the continuity of logic and grammar, and the peculiarities of the formation of philosophical terms, to show their importance for the development of the scientific paradigm of social and humanitarian education, Determining the philosophical (ontological, methodological, epistemological, axiological) foundations of Farabi's teaching about language, formulating the philosophical problems of language in connection with logic, studying his opinions on terms and terminology, conceptual-categorical apparatus with explanations, etc. the critical tasks of providing a philosophical basis for the actual problems and methodological principles of research. The philosophy of language is not only a branch of philosophy that studies the relationship between thinking and language, but also allows to determine the communicative role of language, different forms of speech and speech in discourse, the role of consciousness and knowledge in cognition. Although al-Farabi's sociological, political, and partially logical views have been studied until now, the study of the relationship between words and thinking, grammar and logic, making a systematic philosophical analysis of his linguistic researches, will be an important indicator of the article.

Махузи Реза

Иран Ислам Республикасы
Ғылым, зерттеулер және
технологиялар министрлігі
Мәдени, әлеуметтік және
өркениеттану ғылыми-зерттеу
институтының
қауымдастырылған профессоры,
PHD (Тегеран қ., Иран)

ҚҰДАЙ НЕМЕСЕ АДАМ: АДАМ ІЗГІЛІГІ ТУРАЛЫ ӘРДАЙЫМ ҚОЙЫЛАТЫН САУАЛҒА ӘЛ-ФАРАБИДІҢ ЖАУАБЫ

Қойылатын сұрақтың жобасы. XX ғасыр – бұл өткенмен айқын, түбегейлі оң және теріс түрдегі беттесу.

Осы текетіресте идеологиялар мен философиялар да өткенді өздерінің мақсат-мұраттарының мүддесіне қарай тарту үшін көптеген бағыттары және азаттық, әділет, бауырластық, даму және өркендеу атымен ортаға шықты. Біреу оны теріске шығарып, келесісі оны жақтап, тағы бірі азаттық пен «адамды» қорғау атымен оны өткен мен діни-иләһияттық ойды жоғалтудың себебі артта қалушылықтың, өзінен безушілік пен отаршылдықтың, құлдық және үстемдік деп санады. Ал тағы біреу мүлдем қарама-қарсы позицияда өткен мен дінді және дәстүрдің «құдайын» қазіргі әлемді саяси, мәдени және өркениеттік қиындықтардан құтқарудың қажеттілігі деп есептеді. Алайда бұл айтыс ой-пікір шекарасымен тоқтамай, саясат пен соғыс алаңдарына да жетті. Көптеген мемлекеттер мен адамдар «жылы» және «суық» соғыстарда басқару және бақылау жүйелері мен озық технологиялардың көмектеріне жүгініп бір-бірімен тартысып, артығырақ жағдайларға қол жеткізуді қалады. Бірақ айтыс-тартыстар мен адамның игілігі туралы сөз кейбір дәстүршілер айтқандай, жаңа адамның субъективтілігінен туындаған заманауи айтыс па, әлде оны ескі әлемнен де кездестіруге бола ма?

Бұл үлкен сұрақ және оның жауабы көп көңіл бөлу мен уақытты қажет етеді. Осы мақалада әл-Фараби өмір сүрген кезеңдегі негізгі қақтығыстар мен айтыстарға қысқаша шолу жасай отырып, осы философтың талдауы мен жауабын адам-құдайдың екіжақтылығына тоқтала отырып баяндаймыз.

Фараби және билікке үміткерлердің дағдарысы. Әл-Фараби – дағдарыс философы. Себебі ол зияткерлік, саяси және әлеуметтік дағдарыстар кезеңінде өмір сүрген және сол дағдарыстар оған әсер еткен, сондай-ақ өз көзқарасы бойынша дағдарыстарды шешу жолдарын ұсынған. Фараби заманындағы негізгі дағдарыс билікке үміткерлердің, яғни саяси талап қоюшылардың да, діни талап қоюшылардың да дағдарысы болды. Бұл көптеген өлшемдер мен тараптарды алға шығарған коалиция еді.

Әл-Фараби адам мен Құдай, саясат пен дін арасындағы шиеленістерді философия мен дін және саясаттың бірлігі идеясы аясына жинады.

Әл-Фараби өз философиясында бір жағынан саяси жүйенің заңдылығын онтологиялық жүйе мен субъектаралық рационалдылыққа негіздеді.

Әл-Фараби дау-дамаймен бетпе-бет келгенде өзінің философиялық жүйесін бір уақытта қалалардағы және үкіметтер мен саяси және діни жүйелердегі жеке және ұжымдық ақылға қонымды, бақытты өмір мәселелеріне назар аударуды мақсат етіп, философия мен өнерді осы мақсатта даналықпен және көркем әдіспен пайдаланды.

دانشيار فلسفه پژوهشگاه مطالعات فرهنگي،
اجتماعي و تمدني وزارت عتف
دکتر رضا ماحوزي

طرح مسئله

قرن بيستم قرن مواجهات آشکار و راديکال ايجابي و سلبي با گذشته است. در اين مصاف، ايدئولوژيها و فلسفهها نيز با سويهاي متعدد و به نام آزادي و عدالت و برادري و توسعه و رفاه به ميان آمدند تا گذشته را به نفع آرمانهاي خويش واکاوي کنند؛ يکي در نفي آن و ديگري در دفاع از آن، يکي به نام دفاع از آزادي و «انسان»، گذشته و اندیشه ديني و الهياتي را

مايه خسران و عامل عقب ماندگي و ازخودبيگانگي و ابزار استعمار و برده داري و سلطه دانست و ديگري، در موضعي كاملاً مقابل، همان گذشته و دين و «خدا»ي سنت را لازمه ضروري نجات دنياي معاصر از مصائب سياسي و فرهنگي و تمدني منظور داشت. اما اين جدال در مرزهاي فكر و اندیشه متوقف نماند و به ميدانهاي سياست و جنگ نيز كشيده شد. بسياري از دولتها و آدميان در جنگهاي گرم و سرد، به كمك سيستمهاي كنترلي و تكنولوژيهاي پيشرفته به جان يكديگر افتادند و خواهان كسب و تثبیت موقعيتهاي برتر شدند. اما آيا اين جدالها و سخن درباب خير آدمی، چنانکه برخي از سنتگرايان ميگویند جدالي است مدرن و ناشی از سوبژكتيویت انسان جدید یا آنکه می‌توان آن را در دنیای قدیم نیز سراغ گرفت؟

این پرسشی است بزرگ و پاسخ به آن مقتضی دقت و صرف وقت بسیار است. در این نوشتار با مروری اجمالی بر اصلی‌ترین نزاع‌های دوره حیات فارابی، تحلیل و پاسخ این فیلسوف به آن‌ها را، با تمرکز بر دوگانه انسان- خدا بیان خواهم کرد.

فارابی و بحران مدعیان قدرت

فارابی فیلسوف بحران است بدین معنا که هم در دوره بحران‌های فکری و سیاسی و اجتماعی زیسته و از آن بحران‌ها متأثر شده است و هم بدان لحاظ که از زاویه دید خود برای آن بحران‌ها راه حل ارائه داده است. اصلی‌ترین بحران زمانه فارابی، بحران مدعیان قدرت بود؛ خواه مدعیان سیاسی و خواه مدعیان دینی. آنچه ائتلافی که ابعاد و اضلاع متعددی را پیش آورده بود. فارابی کشمکش‌های میان انسان و خدا و بین سیاست و دین را ذیل ایده وحدت فلسفه و دین و سیاست جمع کرد. فارابی در فلسفه خود، از یکسو مشروعیت نظام سیاسی را بر نظم وجودشناختی و عقلانیت بینا اذهانی مبتنی ساخت.

فارابی در مواجهه با آن نزاع‌ها، نظام فلسفی خود را با هدف توجه همزمان به شئون زندگی معقولانه و سعادت‌مندانانه فردی و جمعی در شهرها و ذیل حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی و دینی عرضه داشته و از فلسفه و هنر برای این مقصود به شیوه‌ای حکیمانه و هنرمندانه استفاده کرده است.

**Палтөре Ықтияр
Молдатөреұлы**

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университетінің Ғылым және инновациялар департаментінің директоры, PhD (Алматы қ., Қазақстан)

**ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫН ЗЕРТТЕУДЕГІ
АУДАРМАНЫҢ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ**

Әбу Насыр әл-Фарабидің жазған трактаттарының нақты саны бүгінде белгілі емес. Ибн Надим (ابن النديم) «*әл-Фихрист – الفهرست*» (Кітап тізімдері) атты еңбегінде әл-Фарабидің жеті трактатының ғана аты аталады. Ал Әбу әл-Қасим Сағид әл-Андалусий (أبو القاسم صاعد بن أحمد الأندلسي) «*Китаб Табақат әл-умам – كتاب طباقات الأمم*» (Халықтардың мәртебелері туралы кітап) шығармасында әл-Фарабидің төрт еңбегінің аты жазылған. Ал енді араб тарихшысы Жамалуддин Әбул-Хасан әл-Қафтидың (جمال الدين أبو الحسن القفطي) «*Ахбар әл-уләма би ахбар әл-хукама – أخبار العلماء بأخبار الحكماء*» (Данышпандар туралы ғалымдардың хабарлары) шығармасында әл-Фарабидің 74 трактатын, ал енді Ибн Әбу Усайбиә (ابن أبي عيون الأنباء في طبقات أصيعة) «*Уюун әл-Әнба фи табақат әл-атибба – الأنباء الأطباء*» (Дәрігерлердің дәрежелері жайындағы мәліметтер бұлағы) атты кітабында әл-Фараби 113 еңбегінің аты тізімделіп берілген.

Әбу Насыр әл-Фарабидің мұрасын зерттеушілердің кейбірі трактаттар санын 200 ге дейін жеткізеді. Қалай болғанда да әл-Фарабидің бізге жеткен бірақ әлі күнге дейін кітапхана қорларында сақталып, ғылыми айналымға енбей жатқан трактаттарының саны да аз емес екендігі ақиқат. Негізі Әбу Насыр әл-Фарабидің бізге жеткен мұрасы қазіргі кезде кезінде өзі өмір сүрген қазіргі Өзбекстан, Иран, Ирак, Түркия, Сирия, Сауд

Арабия, Мысыр кітапханаларында қолжазба күйінде сақталуда. Бұлардан бөлек әлемнің көптеген кітапханаларында әсіресе еуропаның, тіпті мұхиттың ар жағындағы АҚШ-тың кітапханаларында әл-Фарабиге тиесілі бірегей қолжазба трактаттардың сақтаулы тұрғаны бізге белгілі. Сөзімізге дәйек ретінде айтар болсақ қазір АҚШ-тың Принстон университетінің кітапханасында «*Шарх Зинун – شرح زينون*» (Зенонға шарх, түсіндірме), «*Мабади ал-мажудат уа илә ахир – مبادئ الموجودات... والخ*» (Бар нәрселердің негіздері және тағы басқалар), «*Рисала фит-масавуур – رسالة في التصور*» (визуализация, елестету жайлы трактат), «*Расаил – رسائل*» (Трактаттар), Мичиган университетінің кітапханасында «*Мажмуат ар-Расаил – مجموعة الرسائل*» (Трактаттар топтамасы), «*Уюун әл-мәсаил – عيون المسائل*» (Мәселелердің бастауы), ал Колумбия университетінің кітапханасында «*Рисала фанн әл-мусиқа – رسالة فن الموسيقى*» (Музыка өнері туралы трактат), Йель университетінің кітапханасында «*Китаб фи илм әл-мижаз – كتاب في علم المزاج*» (көңіл-күй, адам рухы, психология ілімі жайлы кітап)» атты трактаттары сақтаулы тұр. Марқұм академик Әбсаттар қажы Дербісәлі ұстаз өзінің «Әбу Насыр әл-Фараби – Ұлы даланың дара тұлғасы» атты кітабында Испаниядағы Эскураиал кітапханасында сақталған әл-Фарабидің 10 қолжазба трактатының атын атап өтеді.

Ал Нидерландыдағы Лейден университетінің кітапханасындағы араб қолжазбалары арасынан Әбу Насыр әл-Фарабидің жалпы саны – 12 трактаты сақталған. Оның біреуі қайталаңады. Ал енді біреуі ғылыми айналымға әлі ене қоймаған трактат. Осы қолжазба трактаттардың кейбіріне тоқталар болсақ:

1. Maqālāt ar-Rafī‘a fī Uṣūl ‘Ilm aṭ-Ṭabī‘a. Бұл трактаттың осы тіркеудегі қолжазба нұсқасында: «*Китәб мақалаат әр-Рафиғһа фи усул ғилм ат-табиғһа – كتاب مقالات الرفيعة في أصول علم الطبيعة*» (Табиғат ғылымының негіздері жайлы жоғары мақалалар кітабы) деп жазылған. Бірақ Лейден кітапханасындағы тіркеуде «*Kitan*» сөзі жазылмаған. Бұл қолжазбаны К.Брокельман (Carl Brockelmann) әл-Фарабиге тиесілі екендігін атап көрсетеді. Осы орайда бұл трактат жоба аясында қазақ және орыс тілдеріне толық аударылғандығын айта кеткен жөн.

2. Fī mā yanbaġi an yuqaddama qabla ta'allum al-falsafa. Бұл трактаттың осы тіркеудегі қолжазба нұсқасында: «*Risālāh li-ʿAbi Nasr al-Farabi fima yanbaġi an yuqaddima qabla ta'allum al-falsafa* – رسالة لأبي نصر الفارابي فيما ينبغي أن يقدم قبل تعلم «الفلسفة» (Әбу Насыр әл-Фарабидің философияны үйренуден бұрын нені білу қажеттілігі жайындағы трактаты) деп жазылған.

Бір ескеретіні Лейден кітапханасындағы тіркеуде: «*Risālāh li-ʿAbi Nasr al-Farabi...*» (Әбу Насыр әл-Фарабидің ... трактаты) деген сөз тіркесі жазылмаған. Бұл трактаттың Мысыр кітапханаларында, АҚШ-тың Принстон кітапханасында басқа да нұсқалары сақталуда.

3. 'Uyūn al-Masā'il. Бұл трактаттың осы тіркеудегі қолжазба нұсқасында: «*Uyūn al-Masā'il li ʿAbi Nasr al-Farabi* – عيون المسائل لأبي نصر الفارابي» (Әбу Насыр әл-Фарабидің Мәселелердің бастауы) деп жазылған. Бірақ жоғарыдағы тіркеуде: «*...ли-ʿAbi Nasr al-Farabi...*» (Әбу Насыр әл-Фарабидің...) деген сөз тіркесі жазылмаған.

Бұл трактаттың қолжазба нұсқалары көптеген кітапханалардың нақтырақ айтсақ Берлин Мемлекеттік кітапханада (Германия); Манчестер (Англия); Фадил Ахмед Паша (Түркия); Рампур, Хайдарабад (Үндістан); әл-Бируни атындағы Шығыстану институтының кітапханасы (Өзбекстан); әл-Азһар кітапханасы (Мысыр); Принстон кітапханасы (АҚШ) қорында сақталуда.

Әбу Насыр әл-Фарабидің осы жоғарыда аттары аталған трактаттарынан бөлек Лейден кітапханасында: «*Китаб әл-Муסיқа* – «كتاب الموسيقى» (Музыка кітабы); «*Фи вужуб синдъат әл-Кимийа* في «وجوب صناعة الكميا» (Химия өнерінің қажеттілігі жайлы); «*Азрад илм мәә баьда әт-Табиға* – «أغراض علم ما بعد الطبيعة» (Метафизика ғылымының мақсаттары); «*Әл-Фусус әл-Хикәм* – «الفصص الحكم» (Даналық маржаны); «*Әс-Сиясә әл-Мәдания* – «السياسة المدنية» (Азаматтық саясат); «*Фи мәбәди әраа әһл әл-мәдина әл-фадилә* – «مبادئ آراء أهل المدينة الفاضلة» (Қайырымды қала тұрғындары көзқарастарының негіздері); «*Атфак Раийи әл-хикимин Ақлапон УАрсупоалийс*» (Екі дананың – Платон мен Аристотельдің ой-пікірлерінің келісімі) деген трактаттары да сақталған.

Енді Әбу Насыр әл-Фараби бабамыздың мұрасын зерттеудегі аударманың рөлі мен маңызы жайында, күні бүгінге дейін қазақ тіліне аударылған трактаттары туралы қысқаша баяндайтын боламыз.

**THE ROLE AND IMPORTANCE OF TRANSLATION
IN THE STUDY OF THE HERITAGE
OF ABU NASIR AL-FARABI**

The exact number of treatises written by Abu Nasir al-Farabi is not known today. Ibn Nadim (ابن النديم) mentions only seven treatises of al-Farabi in his work entitled «Al-Fihrist - الفهرست» (Lists of Books). And Abu al-Qasim Sagid al-Andalusiy (أبو القاسم صاعد بن احمد) (الأندلسي) wrote the names of four works of al-Farabi in the work «Kitab Tabaqat al-umam - كتاب تباقات العلمون» (Book on the status of peoples). And now the Arab historian Jamaluddin Abul-Hasan al-Qafti (جمال الدين أبو الحسن القفطي) wrote 74 treatises of al-Farabi in his work «Akhbar al-ulama bi akhbar al-hukama - اخبار الولا ما باخبار الحكماء» (Reports of scholars about the sages), and now Ibn Abu Usaybiyyah (ابن ابي تعابعة) in his book «Uyuun al-Anba fi takaaat al-atibba عيون الأنباء في تقابل «العديقة» (Source of Information on the Degrees of Physicians) lists the names of 113 works of al-Farabi.

Some researchers of Abu Nasir al-Farabi's legacy put the number of treatises up to 200. In any case, it is true that the number of treatises of al-Farabi that have reached us but are still kept in library collections and are not in scientific circulation is not small. In fact, the legacy of Abu Nasir al-Farabi is preserved in manuscript form in the libraries of modern Uzbekistan, Iran, Iraq, Turkey, Syria, Saudi Arabia, Egypt, where he lived. Apart from these, we know that unique manuscript treatises belonging to al-Farabi are preserved in many libraries of the world, especially in Europe, and even in the US libraries across the ocean. As a proof of our words, «Sharh Zinun – شرح زينون» (commentary on Zeno), «Mabadi al-maujudat wa ila ahir – برناني» (Fundamentals of all things and others) are now in the library of Princeton University of the USA. «Risala fit-tasawwur – رسالة في التصور» (Treatise on Visualization, Imagination), «Rasail – رسائل» (Treatises), «Majmuat al-Rasail – Collection of Treatises» (Collection of Treatises) in the University of Michigan Library, «Uyuun al-masail – عيون المسائل» (The Beginning of Matters), and in the library of Columbia University «Risala fann al-musiq – رسالة فن» (Treatise on the Art of Music), in the library of Yale

University «Kitab fi ilm al-mijaz - كتاب في علم المزاج (Mood)», the book about the human spirit, psychology)» treatises are preserved. The late academician Absattar Haji, a teacher from Derbisali, mentions the names of 10 manuscript treatises of al-Farabi stored in the Escuraial Library in Spain in his book «Abu Nasir al-Farabi - the unique personality of the Great Field».

A total of 12 treatises of Abu Nasir al-Farabi have been preserved among Arabic manuscripts in the library of Leiden University in the Netherlands. One of them is repeated. And now one is a treatise that has not yet entered scientific circulation. Let's look at some of these manuscripts:

1. Maqālāt ar-Rafī'a fī Uṣūl 'Ilm at-Ṭabī'a. The manuscript version of this treatise in this register reads: «Kitab al-Rafii'a fii usul 'ilm at-tabii'a - كتاب على الرفيعة في أصول علم الطبيعة» (Book of higher articles on the basics of natural science). But the word «Book» is not written in the registration in the Leiden library. Carl Brockelmann points out that this manuscript belongs to al-Farabi. In this regard, it is worth mentioning that this treatise was fully translated into Kazakh and Russian languages within the framework of the project.

2. Fī mā yanbagī an yuqaddama qabla ta'allum al-falsafa. The manuscript version of this treatise in this register reads: «Risalah li-Abi Nasr al-Farabi fima yanbaghi an yuqaddimah qaba ta'allum al-falsafa - رسالة لابي نصر الفارابي فيما هو ل أن إداء قبل تعلم الفلاسفة» (What Abu Nasir al-Farabi said before learning philosophy treatise on the need to know) is written.

One thing to note is that the phrase «Risalah li-Abi Nasr al-Farabi...» (Abu Nasir al-Farabi's ... treatise) is not written in the registration in the Leiden Library. Other versions of this treatise are preserved in Egyptian libraries, Princeton Library of the USA.

3. 'Uyūn al-Masā'il. The manuscript version of this treatise in this register reads: «Uyunu al-Masa'il li Abi Nasr al-Farabi - عيون المسائل» (Abu Nasir al-Farabi's Origin of Problems). But the phrase «...li-Abi Nasr al-Farabi...» (of Abu Nasir al-Farabi...) is not written in the above registration.

Manuscript versions of this treatise are available in many libraries, specifically in the Berlin State Library (Germany); Manchester (England); Fadil Ahmed Pasha (Turkey); Rampur, Hyderabad (India); Library of the Institute of Oriental Studies named after al-Biruni (Uzbekistan); Al-Azhar Library (Egypt); It is stored in the Princeton Library (USA).

In addition to the above-mentioned treatises of Abu Nasir al-Farabi, the Leiden Library has: «Kitab al-Musiqā – كتاب الموسيقى» (Book of Music); «Fi wujub sinayat al-Kimiyya الكيمياء في وجوب عناء الكيمياء» (About the necessity of the art of chemistry); «Agrād ilm maa ba'da at-Tabiga – agraz علم ما بعد التابيعا» (Aims of the science of metaphysics); «Al-Fusus al-Hikam – الفصوص الحكم» (Pearl of Wisdom); «As-Siyasa al-Madaniyya – al-Siyasa Al-Madiniya» (Civil Policy); «Fi mabadi araa ahl al-madina al-fadila – the principles of the views of the people of the Beneficent City»; Treatises entitled «عتفاق رايي» «الحكيمين أفلاطون وارسطوطاليس» (Concord of the Thoughts of Two Wise Men - Plato and Aristotle) have also been preserved.

Now we will briefly tell about the role and importance of translation in the study of the heritage of our grandfather Abu Nasir al-Farabi, about the treatises translated into Kazakh until today.

Монфаред Халадж
Мәдениет және Ислам
коммуникациялары
ұйымының ғылыми және
академиялық ынтымақтастық
жөніндегі бас директоры
(Тегеран қ., Иран)

Құрметті конференцияға қатысушылар!

Исламдық және адами құндылықтардың өркендеу дәуірі деп аталған заманда: ғылым мен білімнің, даналық пен парасаттың, адамгершілік пен адамдық ізеттіліктің, төзімділік пен толеранттықтың қасиеттеріне ие болған адамдары мен сол дәуірдің билеушілері аса құрметтелді.

Осындай ортада және осындай заманда Фараби, Ибн Сина Әбу Рихан Бируни, Рудаки, Фердоуси Тоуси сынды ұлы тұлғалар өсіп-өніп, білімдерін кеңейтіп, олардың әрқайсысының сол кездегі ислам қоғамдарының ғылым мен әдебиеттің өркендеуіне және дамуына қосқан үлесі зор, сондықтан әлі күнге дейін осы аймақ халықтары, өздерінің асыл мұраларымен мақтанады және сол асыл мұраны қазіргі дәуірде пайдалануға тырысады, осылайша бұл асыл мұраны бүгінгі аласапыран заманда қазіргі ұрпақтың бақытына арқау ету үшін пайдалануға тырысады.

Бүгінгі Фараби университетінде өтіп жатқан конференциясы Фарабидің асыл мұрасы мен өз дәуірінің ерекшеліктерін тереңірек түсінуге, Фараби шығармаларындағы даналық пен этиканың исламдық қоғамдардағы қазіргі ұрпаққа адамгершілік ілімдер мен практикалық сабақтастығына үлкен қадам болады деп сенемін.

Ислам мәдениеті мен байланысы ұйымы атынан Фараби университетінің құрметті басшыларын және Иран Ислам Республикасының Алматыдағы құрметті мәдени атташесінің күш-жігері мен еңбектеріне **Ислам мәдениеті мен байланысы** ұйымының атынан алғыс айтамын. Осы маңызды және құнды конференция-

ны ұйымдастыруына, сондай-ақ олардың жылы қарсы алуы мен шынайы қонақжайлылығын жоғары бағалаймын.

Баршаңызға осы конференцияның биік мақсаттарына жету жолындағы еңбектеріңізге, Алладан табыс тілеймін!

دورانی که به دوران شکوفایی ارزشهای اسلامی و انسانی شناخته می شود در این عصر باشکوه علم و دانش، حکمت و خرد، اخلاق و کرامت انسانی و تساهل و بردباری در نزد حاکمان و مردمان آن دوران ارج و قرب داشته و صاحبان این فضیلت ها مورد احترام بودند. در چنین محیطی و در چنان زمانه ای بزرگانی همچون فارابی، ابن سینا، ابوریحان بیرونی، رودکی و فردوسی طوسی رشد و نمو یافته اند و هر یک سهم سترگی در بالندگی علم و ادب و توسعه و ترقی جوامع اسلامی آن دوران داشته اند به طوریکه هنوز همه ی ملت های منطقه با افتخار به میراث گرانبسنگ آنها به خود می بالند و تلاش می کنند بهره ای از آن میراث گرانبها در دوران معاصر نیز برگیرند تا توشه ای برای سعادت نسل حاضر در دنیای پرآشوب امروز باشد.

امیدوارم همایش علمی و کاربردی با عنوان: «انسان خیرخواه، جامعه خیرخواه و اخلاق امروز در میراث فارابی» که امروز شاهد برگزاری آن در دانشگاه فارابی هستیم گام بلندی برای شناخت بهتر میراث گرانبسنگ فارابی و ویژگی های دوران ام باشد و با پیوند حکمت و اخلاق در آثار فارابی آموزه های اخلاقی و درس های عملی برای نسل حاضر در جوامع اسلامی به ارمغان آورد. انشالله

به نمایندگی از سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی بر خود فرض می دانم از تلاش و همت مسئولین محترم دانشگاه فارابی و وابسته محترم فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آلمانی برای انجام مقدمات و تمهیدات برگزاری این همایش مهم و ارزشمند و نیز استقبال گرم و مهمان نوازی صمیمانه آنها تشکر و قدر دانی کنم.

موفقیت همه ی شما را در تحقق اهداف بلند این همایش از خداوند منان خواهانم.
والسلام علی من اتبع الهدی.

Мейрбаев Бекжан Берікбайұлы
Фарабитанушы, Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университетінің
қауымдастырылған профессоры,
философия ғылымдарының кандидаты
(Алматы қ., Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ФАРАБИТАНУДЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ МЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢІ

Отандық фарабитанудың тарихи бастауы 1967 жылы Қазақ ССР Ғылым академиясының Президумы шешімімен құрылған академиялық зерттеу комиссиясынан бастау алады. Құрамында: ҚазКСР ҒА академигі Ж.С. Тәкібаев (төраға), ҚазКСР ҒА корреспондент мүшесі А.Ж. Машанов (төраға орынбасары), ҚазКСР ҒА академигі С.Б. Балмұқанов, ҚазКСР ҒА академигі Ө.А. Жәутіков, ҚазКСР ҒА академигі А.Қ. Жұбанов, ҚазКСР ҒА академигі С.З. Зиманов, ҚазКСР ҒА академигі А.Н. Нүсіпбеков, физика-математика ғылымдарының докторы Д.А. Рожковский, философия ғылымдарының кандидаты А. Қасымжанов (хатшы) болды. Аталмыш зерттеу тобының негізгі екі бағыты: қоғамдық ғылымдар саласындағы еңбектерді зерттеу бағытына Ағын Қасымжанов жетекшілік етсе, табиғат ғылымдары саласындағы еңбектерді жинап, зерттеу жұмысының басында Ақжан Машани мен Ауданбек Көбесов тұрды.

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгелі әл-Фарабидің энциклопедиялық мұрасын зерттеудің жаңа кезеңі – өзгерген әлеуметтік-саяси жағдайлармен, бұрын қазақстандық фарабитануда қолданылмаған, жаңа әдістемелік тәсілдерді пайдаланумен, әл-Фарабидің философиялық мұрасын зерделеудің объективті факторы болып табылатын исламдық дүниетаным мен исламдық руханилық кең мәтінінде зерттеумен ерекшеленді.

1993 жылдың 1 қаңтарында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде «Әл-Фараби және қазақ халқының рухани мұрасы» атты республикалық ғылыми-зерттеу және оқу-әдістемелік орталық ашылды. Орталық жұмысы отандық фарабитануда тәжірибесі мол философ Ағын Қасымжановқа жүктелді, ғылыми кеңесі құрамында Ә.Б. Дербісәлі, А.Қ. Көбесов, М.С. Бурабаев, Ө.Н. Күмісбаев, А.Қ. Қасабек, Қ.Б. Жарықбаев, Ж.А. Алтаев сынды университет ғалымдары болды.

Жарты ғасырлық тарихы бар зерделі зерттеудің өзіндік жолын салып, зерттеуші ғалымдар қатарынан ерен еңбегі мен бүкіл ғұмырын арнап келе жатқан Философия, саясаттану және дінтану институтындағы «Фарабитану» секторының меңгерушісі Ғалия Құрманғалиева, терең толғанысты тарихи ізденіске толы жеке де ұжымдық монографиялар мен антологиялар, ауқымды ғылыми еңбектердің басынан табылған академик Әбдімәлік Нысанбаев, кеңестік атеистік идеология тұсында Ұстаздың рухани мұрасын оралтуға талпынған Мұрат Әуезов, Болат Тайжанов және Ағын Қасымжанов табылды. Отырарлық ғалымдар ізін қазіргі қазақ ғылымында жаңғырту мәселесінде ерен еңбектерімен ғылыми қауымдастықтың назарын аудартқан Әбсағтар қажы Дербісәлі, қажырлы аудармашылық еңбектері қазіргі фарабитанушылар мен ғалым зерттеушілерге азық боп келе жатқан философ-аудармашы Клара Тәжікова, Ықтияр Палтөре, Жалғас Сандыбаев сынды ғалымдар қатарын айтамыз.

Bekzhan Meirbayev

FARABI STUDIES IN KAZAKHSTAN

The historical beginnings of domestic Farabi Studies can be traced back to the Academic Research Commission established in 1967 by the decision of the Presidium of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR, which included: Academician of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR J.S. Takibaev (Chairman), Corresponding Member of Kazakh SSR A.Zh. Mashanov (deputy chairman), Academician of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR S.B. Balmukanov, Academician of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR O.A. Zhautikov, Academician of the Academy of

Sciences of the Kazakh SSR A.K. Zhubanov, S.Z. Zimanov, Academician of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR A.N. Nusipbekov, Doctor of Physics and Mathematics D.A. Rozhkovsky, Candidate of Philosophical Sciences A. Kasymzhanov (secretary). The two main directions of the mentioned research group: Agyn Kasymzhanov led the research direction of works in the field of social sciences, while Akzhan Mashani and Audanbek Kobesov were at the head of the researching and collecting the scientific works of Al-Farabi in the field of natural sciences.

A new stage of studying the encyclopedic heritage of Al-Farabi has been marked, since the country gained independence, by changed socio-political conditions, the use of new methodological approaches that were not previously used in Kazakhstan's Farabi Studies, the study of the Islamic worldview and Islamic spirituality in the broad text, which is an objective factor in studying the philosophical heritage of Al-Farabi.

On January 1, 1993, the Republican research and educational and methodological center «Al-Farabi and the spiritual heritage of the Kazakh people» was opened at the Al-Farabi Kazakh National University. The work of the center was entrusted to the philosopher Agyn Kasymzhanov, who has extensive experience in domestic Farabi Studies, and the Academic Council included scientists such as A.B. Derbisali, A.K. Kobesov, M.S. Burabayev, U.N. Kumisbayev, A.K. Kasabek, K.B. Zharykbayev, Zh.A. Altayev.

Galiya Kurmangalieva, head of the «Farabi Studies Sector» at the Institute of Philosophy, Political Sciences and Religious Studies, who devoted her entire life to research Farabi's heritage, academician Abdimalik Nysanbayev, who headed many collective and individual monographs and anthologies full of deep historical research and extensive scientific works, Murat Auezov, Bolat Taizhanov and Zhanat Kasymzhanov was found. We are talking about such scientists as Absattar Derbisali, Klara Tajikova, Yktyiyar Paltore, Zhalgas Sandybayev, who attracted the attention of the scientific community with their hard work on the modernization of the footsteps of Otyrar scientists in modern Kazakh science.

Киосари Джелани

Ислам мәдениеті және коммуникация ұйымының ирантану және парсы тілі жүйесінің сарапшысы (Тегеран қ., Иран)

ХӘКІМ ӘЛ-ФАРАБИ АДАМ ТАБИҒАТЫ МЕН ІЗГІ ҚАЛА УТОПИЯСЫ

Қиыр Шығыста аристотельдік философиясының негізін қалаушысы, көшбасшысы және оның зерттеулерін ашушы ұлы ғалым Әбу Наср Фараби туралы, сонымен бірге бұл асыл тұлғаны біз ирандықтар, қазақтармен бірге құрметтейміз және оның ойларынан өмір қиындықтарын ашуға көмектесетін білім іздейміз

Шынымен де айтылып кететін нәрсе бұл Фарабидің философиялық перспективалары, жабық құрылымдардағы көптеген қазіргі тығырықтарды ашқан болатын еді.

«Жемқор қаладан» – «ізгі қалаға» өту кезінде Фараби идеялары мен тәсілдерін қайта оқу және қайта қарау, сондай-ақ, адамның дәрменсіздігінің құпиясын түсіндіру, сондай-ақ дұрыс және қалыпты қалалық рәсімдерді ғылыми және патологиялық зерттеу – бұл «дана өмірдің» жақсы жүйесіне ұмтылатын адамдардың қазіргі және негізгі қажеттілігі.

Ол бұл «дана өмірді» надандық, өтірік, лайықсыз мінез-құлық, дәлсіздік, жеккөрушілік, менмендік, жаман мінез-құлық және алдау, азап шегу, үстемдік пен арамдықты сыяқты жаман қасиеттерді артта қалдыру деп есептеді. Егер адамдар мынандай дұрыс көзқарасты ұстанса, даналық рәсіміне бой алдыру, олар даналық пен бақыт елінің азаматтары болады. ал Саадидің пікірінше:

Адам Құдайдан басқа ештеңе көрмейтін жерге жетеді.

Оның терең философиялық көзқарасының дәлелі – Фараби жер бетіндегі адам бақытын утопиялық және көктегі көзқарастар мен көзқарастардан тыс іздеген алғашқы ойшыл. Оның ойының ең әдемі бөлігі – «Ізгі қала» утопиясы және оған жету жолдары. Дәл осы жерде қалаған кейіпкер, Мино ақсақалы мен пайғамбар сияқты, адамның қолынан ұстап, кір мен арамдық бекеттерінен өтеді. Бұл адамдардың ішкі тыныштыққа, бақыт пен баршаның амандығына жетудің бірден-бір жолы сияқты. «Екінші ұстаз», «Аристотельдің» ізбасары атанғанымен, ол «Соқратқа» көбірек ой жүгіртіп, оның өнегелі ой-пікірлерін ортаға салған сияқты. Бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан нағыз қажет дүние.

Егер осы ұлы және көрнекті ғалымның керекті идеялары мен көзқарастары қолдануға алынса, бүгінгі күндегі ойдан шығарылған сөздерден алыс әрі адамдардың дамуымен мен тиімділігінің негізі болады, тамаша болар еді.

Бақытымызға орай, біз философия тарихына жүгінген кезде, Фарабидің «саяси философия дүниесіндегі» ойы Иранның көзқарасы мен Ираншахр туралы ойы шеңберіндегі – Хосровшахидің даналығының бастауынан алынған екенін көреміз.

حكيم فارابی، منش آدمی و «مدینه فاضله»
جواد جلالی کیاسری*

چکیدہ :

در باره دانشور بزرگ «ابونصر فارابی» که پیشاهنگ فلسفه ارسطویی و گشاینده جستارهای آن در خاورزمین است و همزمان، چهره ارجمندیست که ما ایرانیان به همراه قزاقان، به او می‌نازیم و از اندیشه‌هایش در گشایش چالش‌های زندگی و زمانه یاری می‌جوئیم، هر اندازه با قزاق‌ها هم‌اندیشی و همگرایی نماییم، سودمندی فرهنگی آن به خودمان باز می‌گردد. چه اینکه چنین می‌نماید، چشم‌اندازهای فلسفی فارابی، راهگشای بسیاری از بن‌بست‌های کنونی در ساختارهای فروبسته تواند بود. بازخوانی و بازشناسی اندیشه‌ها و رویکردهای سازنده فارابی در گذر از «مدینه فاسده» و رسیدن به «مدینه فاضله» و نیز پی‌بردن به راز ناکامی آدمیان و همچنین، بررسی‌های دانشورانه و آسیب‌شناسی آیین‌های شهریاری درست و به‌هنجار، نیاز اکنونی

و بُنیادین مردمانیست که دردمندانه، پیگیر سامانهٔ بهتری برای «زیستِ خردمندانه» هستند. او این «زیستِ خردمندانه» را در گذر از پستی‌ها و زشتی‌ها و ناروایی‌ها همچون: نادانی و دروغ و ناراستی و نادرستی و کینه‌ورزی و رشک‌بری و پولاندوزی و جاه‌جویی و چیره‌گری و فریبکاری می‌داند و بر این دیدگاه درست، پای می‌فشارد که اگر مردمان به آیینِ خرد، سر فرود آرند و پیامدهای آن را گردن نهند، بی‌گمان شهبوندِ سرزمینِ خرد و خوشبختی خواهند شد و به گفتهٔ سعدی:

رسد آدمی به جایی که به جز خدا نبیند
که تا چه حد است مقام آدمیت
فارابی به گواهی همین رویکردِ ژرفِ فلسفی‌اش، نخستین اندیشمندیست که بیرون از رهیافت‌ها و نگاه‌های اتوپیا اندیش و آسمانی، بر روی زمین به دنبال خوشبختی آدمیست. زیباترین فراز اندیشهٔ او، همین داستان «مدینهٔ فاضله» و راهکارهای رسیدن به آن است. در همین جاست که منشِ بایسته، همچون پیری مینوی و پیامبری درونی، دستِ آدمی را می‌گیرد و از ایستگاه‌های پلیدی و ناپاکی گذر می‌دهد. گویا تنها راه برای رسیدن مردم به آرامشِ درونی و خوشبختی و بهروزی همگانی، همین راه است. چنین می‌نماید که اگر چه او را «معلمِ ثانی» و دنباله‌رو «ارستو» نامیده‌اند، باری-وی «سقراط» و اندیشه‌های اخلاقی او را بیشتر بازتاب داده است. نیازی راستین که تا روزگار ما دامن کشیده است.

مایهٔ خُرسندیست اگر از اندیشه‌های این دانشمند بزرگ و برجسته، برداشتها و دیدگاه‌های کاربُردی و امروزی بیرون آورده شود تا به دور از سخنان خیالی و پندارین، زمینه‌سازِ پیشرفت و کارآمدیِ مردمان گردد. خوشبختانه، آنگاه که به «تاریخ فلسفه» نگاهی می‌اندازیم، می‌بینیم که اندیشهٔ فارابی در سپهر فلسفهٔ سیاسی در چارچوبِ نگاهِ ایرانی و اندیشهٔ ایران‌شهریست که در جای خود از «حکمتِ خُروانی» سرچشمه گرفته است.

- وابستهٔ فرهنگیِ پیشینِ ایران در کشور قزاقستان و کارشناس سامانهٔ ایران‌شناسی و زبان فارسی در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

Ағзаде Хоссейн

Иранның Ғылым министрлігінің
өкілі, Алматы қаласындағы
Иран Бас консулдығы
жанындағы атташесі

ФАРАБИДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ТАҢУ ИДЕЯЛАРЫНДАҒЫ КЕМЕЛДІГІ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ

Тарихта талай данышпандар шықты, бірақ олардың санаулысы ғана сарапшылар мен халық арасында классикалық данышпан ретінде танылды. Қазіргі қоғамда данышпандар бар, бірақ олардың барлығын ғылыми орта мен қалың жұртшылық мойындай бермейді

Сондықтан, негізгі мәселе, неге кейбір данышпандарды анық қабылдап, байқайды, ал кейбіреулерінде данышпандық көбірек болуы мүмкін, бірақ олар ұнамайды және жалпы қабылданбайды?

Осы негізде Фараби тарих данышпандарының ішінде, данышпан тұлға ретінде дараланып, көрнекті тұлға екенін айтуым керек. Бұл жаһандық ойшыл адамзатқа қайталанбас әрі орны толмас мұра қалдырды. Қайырымды адам мен қайырымды қоғамды тақырыбын талқылауда, Фараби мұрасы өткен заманнан бүгінгі күнге дейін әртүрлі ғылым салаларында, дүние жүзілік философиялық және ғылыми ортадағы – ең негізгі мәселелердің бірі ретінде қалды.

Бұл туралы мыңдаған кітаптар мен мақалалар жазылды және болашақта жазылады. Фараби адамның түпкі қажеттілігін мойындай отырып, игі ойлар құруда іргелі дискурс құруға және сарапшылар мен адамдардың ойларын гүлденген қоғамға бағыттауға және сындарлы және оң ойлаудың негізін қалауға тырысты.

Бұл арада басты сұрақ әлі де болса қалады және Фарабидің философия тарихында мәңгілік және өлмес болуына қандай факторлар мен себептер себеп болды? Факторларды ішкі және сыртқы екі топқа бөлуде біз Фараби өмірінің сыртқы орта факторы мен әлеуметтік-мәдени кеңістігінің әсеріне ерекше назар аударуымыз керек. Фараби тарихы кезеңінде, оның рухани және интеллектуалдық өсу үшін мәдени, әлеуметтік, экономикалық және саяси жағдайлар болды және Иран мәдениеті мен этникалық топтарының гүлдені кезеңі еді, бұларды кеңірек ауқымда ескермеуге болмайды.

Бірақ Фарабидің әлеуметтік интеллектісі данышпандықтың қалай ұсынылатындығы мен таланттың қалай пайдаланылатындығы туралы мұқият социологиялық зерттеуді қажет етеді, ал екінші жағынан, Фараби белгілі философиялық және әлеуметтанулық қайраткерлермен салыстырғанда дүниетанымы мен әдіснамасымен ерекшеленеді, модельдік бағдарлама ecost Kent-пен салыстырғанда теориялық деңгейден азаматтық талдауды қарастыру кезінде философиялық білімді қолданудың қолданбалы деңгейіне көшті. қоғамдар. Мақалада осы айырмашылық пен артықшылықтың басқа ішкі және сыртқы факторлары мен себептері түсіндіріледі.

تعالی و تمایز فارابی در اندیشه های شناخت جامعه مدنی

دکتر حسین آقازاده

وابسته سرکنسولگری ج.ا.ایران در آلمانی قزاقستان
در طول تاریخ نوابغ بسیاری پا به عرصه گذاشته
اند، اما از میان آنان صرفاً تعداد معدودی به عنوان
شخصیت های نابغه کلاسیک از سوی متخصصان و مردم پذیرفته
و شناخته شده اند. در جوامع امروزی نیز نوابغ وجود
دارد، ولی همه آنها از سوی جامعه علمی و عامه مردم
شناسایی نمی شوند. برای این اساس، سوال اصلی این است که
چرا پاره ای از نوابغ بطور بارز مورد پذیرش و توجه
واقع می شوند و عده ای ممکن است از نبوغ بیشتری
برخوردار باشند اما مورد اقبال و پذیرش خاص و عام
قرار نمی گیرند؟ در این نوشتار به بررسی جامعه شناختی
علل و عوامل شناخته شدن فارابی می پردازیم که چگونه

این شخصیت بشری در میان نوابغ تاریخ سر بر آورده و ممتاز و برجسته شده است؟

بر این مبنا باید تصریح کنم که فارابی به عنوان یک شخصیت نابغه از نوابغ تاریخ متمایز و برجسته است. این متفکر و اندیشمند جهانی میراث بی‌همتا و بی‌بدیل برای بشریت به ارث گذاشته است. میراث فارابی در بحث انسان خیرخواه و جامعه خیرخواه به‌عنوان یکی از محوری‌ترین مباحث محافل فلسفی و علمی جهان در رشته‌های مختلف از گذشته تا به امروز به میراث گذاشته است. بطوری که هزاران کتاب و مقاله در این‌باره نوشته و در آینده نوشته خواهد شد. فارابی با شناخت نیاز غایی و نهایی انسان تلاش کرده در ساخت اندیشه‌های خیرخواهانه گفتمان بنیادین را بنا نهاد و افکار صاحب‌نظران و مردم را به‌سوی جامعه سعادت‌مند سوق دهد و پایه‌های اندیشه ورزی سازنده و مثبت را در مقوله آرمان‌شهر انسانی پی‌ریزی کند و نام خود را در تاریخ فلسفه و اندیشه ورزی جاودانه سازد.

در این میان، سوال اصلی همچنان پا برجاست و این‌که چه عوامل و علل سبب شد فارابی در تاریخ فلسفه ماندگار و جاودانه شود؟ در تقسیم‌بندی عوامل به دو گروه درونی و برونی باید به تأثیر عامل برونی محیط و فضای اجتماعی و فرهنگی دوره حیات فارابی دقت ویژه‌ای نماییم. فارابی در دوره از تاریخ زندگی کرده که شرایط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برای بالندگی و رشد معنوی و فکری وجود داشت و نباید این مقتضیات دوره تعالی فرهنگ ایرانی و اقوام را در گستره‌ای وسیع‌تر نادیده گرفت. در عین حال عوامل و علل درونی همانند استعداد و نبوغ فارابی مؤثر بوده، لیکن هوش اجتماعی فارابی در ارتباط با شیوه عرضه نبوغ و بهره‌برداری از استعدادها نیاز به بررسی دقیق جامعه‌شناختی دارد و از سوی دیگر، فارابی به لحاظ جهان‌بینی و روش‌شناسی در مقایسه با شخصیت‌های فلسفی و جامعه‌شناسی شناخته‌شده متمایز است، برای نمونه در مقایسه با اکوست کنت در نگاه به تحلیل جامعه مدنی از سطح تئوریک به‌سوی سطح کاربردی سازی و بهره‌برداری از دانش فلسفی پیش‌رفته است. سایر عوامل و علل درونی و برونی این تمایز و تعالی فارابی در مقاله تشریح خواهند شد.

МАЗМҰНЫ CONTENT

<i>Авани Гуламреза.</i> Фараби – ізгі философ.....	9
<i>Алтаев Жақыпбек.</i> Әл-Фарабидің гуманистік этикалық ойлары	12
<i>Голами Реза.</i> Бақытқа жету жолындағы әл-Фарабидің ахлақтық ұстанымдары	15
<i>Сейтахметова Наталья.</i> Реактуализация этических императивов в творчестве аль-Фараби и Муллы Садра: опыт компаративистики.....	20
<i>Омид Масуд.</i> Әл-Фарабидың «Қайырымды қала тұрғындары» (утопиясындағы) шығармасындағы ізгілік мәртебесіндегі өлім. Ақлақтық өлімтану (танатология).....	25
<i>Құрманалиева Айнұр.</i> Әбу Наср әл-Фарабидің тіл философиясы мен философия тілі мәселелелері.....	28
<i>Махузи Реза.</i> Құдай немесе адам: адам ізгілігі туралы әрдайым қойылатын сауалға әл-Фарабидің жауабы.....	32
<i>Палтөре Ықтияр.</i> Әбу Насыр әл-Фараби мұрасын зерттеудегі аударманың рөлі мен маңызы	35
<i>Монфаред Халадж.</i> Құрметті конференцияға қатысушылар!.....	43
<i>Мейрбаев Бекжан.</i> Қазақстандағы Фарабитанудың қалыптасу тарихы мен қазіргі кезеңі	45
<i>Киосари Джелани.</i> Хәкім әл-Фараби адам табиғаты мен ізгі қала утопиясы.....	48
<i>Агазаде Хоссейн.</i> Фарабидің азаматтық қоғамды тану идеяларындағы кемелдігі мен ерекшелігі	51

**«ӘЛ-ФАРАБИ МҰРАСЫНДАҒЫ ІЗГІ АДАМ,
ҚАЙЫРЫМДЫ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ЭТИКА» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция баяндамаларының
ТЕЗИСТЕРІ**

**ABSTRACTS
of reports of the International Scientific and Practical Conference
«THE VIRTUOUS MAN, BENEVOLENT SOCIETY
AND MODERN ETHICS IN THE LEGACY OF AL-FARABI»**

Басуға 23.10.2023 жылы қол қойылды. пішімі 60x84 1/16.

Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Көлемі 3,56 б.т.

Таралымы 40. Тапсырыс №52.

«Smart University Press» баспа үйі баспаханасында басылды.

050028, Алматы қаласы, БЦ Бизнес-Сити, Байтұрсынов к-сі, 85/114, блок Ж.

